DL
732
.7
R34
H21

L
32
.7
4 H21

Cornell University Library
Ithaca, New York

FROM

The date shows when this volume was taken.
To renew this book copy the call No. and give to the librarian.

NOV 21 1961 J D
Ncf 11-21, 22, 24, 25

HOME USE RULES

All Books subject to recall

All borrowers must register in the library to borrow books for home use.

All books must be returned at end of college year for inspection and repairs.

Limited books must be returned within the four week limit and not renewed.

Students must return all books before leaving town. Officers should arrange for the return of books wanted during their absence from town.

Volumes of periodicals and of pamphlets are held in the library as much as possible. For special purposes they are given out for a limited time.

Borrowers should not use their library privileges for the benefit of other persons.

Books of special value and gift books, when the giver wishes it, are not allowed to circulate.

Readers are asked to report all cases of books marked or mutilated.

Do not deface books by marks and writing.

Cornell University Library
DL 732.7.R34H21
Minne af faltmarskalken grefve Carl Gust
3 1924 028 538 563
olin

MINNE

AF

FÄLTMARSKALKEN GREFVE

CARL GUSTAF REHNSKÖLD

A495304

Det tidskifte i Sveriges historia, som af konung Carl XII erhållit sitt namn, var från början och förblef länge i viss mening en sagotid. Af de män, hvilka under åren 1700 till 1709 lemnade Sverige för att kämpa i dess härars led, förblödde de fleste på slagfältet, eller föllo de i Polens och Rysslands öde nejder ett offer för sjukdomar, köld och nöd. Endast ett fåtal, bärande ärorika och dyrt köpta vittnesbörd om kämpade strider, återkom till fäderneslandet att der förtälja om de i sanning sagolika bragder, som af konungen sjelf eller af hans krigare blifvit utförda. Väl egnade sig dessa för den muntliga framställningen, till hvilken folket med klappande hjertan lyssnade, och man finner lätt förklarligt, om den af fosterlandskärleken stegrade inbillningskraften härvid åstadkom en färgläggning nog stark att dölja de skuggor, en trogen bild af den Carolinska tiden icke kan sakna. Landet trycktes likväl hårdt af krigets bördor; konungens mångåriga frånvaro verkade störande

och förlamande på den inre förvaltningen, och den frihetens tid, som randades då i löpgrafven vid Fredrikshald gränsen sattes för hjeltekonungens skimrande bana, sökte ej skyla de "skadliga följderna af hans envälde"; men snart kom en annan tid, då statskonsten fordrade glömska af lidandet, och slutligen hafva skaldernas sånger, upprepade af tusen röster, bidragit att åter göra honom till föremål för den lifligaste hänförelse. Ej under då, om minnestecknaren endast tvekande och med varsam hand fullgör sitt värf, då han känner, att den villa, till hvars skingrande han är pligtig att medverka, varit för ett helt folk dyrbar. Lyckligtvis skall han här fortfarande hafva rätt att ofta för sin pensel begagna färger af sällsynt klarhet. Genom sin sedliga kraft, sin tapperhet och sitt flärdfria väsen framkallade Carl XII icke blott i sitt eget fädernesland utan i hela Europa en beundran, till hvilken ännu, då mer än halftannat århundrade efter hans död förflutit, ingen historisk forskning kunnat förklara honom oberättigad. Ännu kan det fosterländska sinnet lifvas vid betraktandet af denna bild, hvars storhet icke kan förnekas, äfven om man nödgas erkänna, att Carl såsom konung icke beredde sitt lands lycka, att de egenskaper, som gjorde honom stor, utmärkte honom mera

såsom enskild man och soldat än såsom statsman och fältherre.

Såsom adertonårig yngling yttrade konungen: ”Jag har beslutit att aldrig börja ett orättvist krig, men också att aldrig sluta ett rättvist förr än jag kufvat mina fiender.” Man skulle lätt i detta yttrande finna ett öfvermod, som måste bringa i förderf. Hos Carl vittnade det visserligen om ett okufligt mod, men derjemte om en tro på rättvisans slutliga seger, som stärktes af framgången under de första åren af hans krigarebana och följde honom genom lifvet. Han glömde likväl, att segern, så vidt denna är af menniskor beroende, med någon rätt kan förväntas endast af den, som vet att klokt beräkna och bereda alla mot den förestående kampens omfattning svarande medel. Sådana åtgärder lågo icke i hans skaplynne, och om han med ståndaktighet bar de motgångar, som häraf voro en följd, om han under olyckans dagar, utan att vara overksam, visade en ihärdighet och ett tålamod, som bjuda aktning, saknade han deremot det lugn och den förutseende klokhet, hvarigenom olyckan kunnat afvändas. Dessa egenskaper egde åter den farligaste af de fiender, han föresatt sig att kufva, och då han slutligen föll, trogen sin föresats att endast segrande sluta

ett krig, som han ansåg rättvist, hade derföre denne fiende vuxit till en magt nog stark att föreskrifva det utmattade Sverige en dyrköpt fred.

Tidigt förvärfvade Carl såsom krigare ett rykte, hvilket väsentligen bidrog till hans följande segrar, då tron, att ingen kunde besegra de män, han sjelf förde i striden, lifvade Svenskarnes mod och hos fienderna injagade en skräck, som på förhand afgjorde deras nederlag. Förbättringar i vissa delar af krigsväsendet blefvo ock af honom eller åtminstone under hans tid införda. Något nytt skifte i krigskonstens historia bildar han likväl icke. I det till öfverdåd gränsande hjeltemod, hvarmed han alltid infann sig der faran var störst och striden hetast, i den djerfhet, hvarmed han anföll mötande fiender utan att räkna deras antal, och i den kärlek han förstod att tillvinna sig af sina krigare, hvilkas mödor och försakelser han visserligen med kall likgiltighet betraktade, men också aldrig tvekade att dela, låg hans krigskonst. Att i spetsen för en liten utvald skara utföra en djerf bragd var hans lust, och han äfventyrade dervid ofta sitt lif, utan utsigt att vinna någon annan nämnvärd fördel än tillfredsställelsen att hafva kämpat mot en öfvermagt och segrat. För intet räknade han, att de som föllo i dessa gagnlösa strider just

voro härens tappraste män, vid hvilka man fäst stora förhoppningar och dem han således bort spara till de afgörande ögonblicken. Väl deltog konungen i anordningarna till de större fältslagen under hans krig, men det bör anmärkas, att han sedan icke såsom högste befälhafvare i egentlig mening ledde deras gång. Aldrig intog han under striden en plats, från hvilken han kunde öfverskåda rörelserna och efter omständigheterna förändra gifna föreskrifter eller meddela nya. Sedan hvarje högre befälhafvare erhållit sitt uppdrag, öfverlemnades utförandet åt hans skicklighet och goda lycka. Under en drabbning förekomma likväl ofta oförutsedda händelser, som gäcka alla beräkningar och korsa de bäst uppgjorda planer. Ville man af sådan anledning söka konungen för att inhemta hans befallningar, hade man största sannolikhet att träffa honom der blodet flöt ymnigast och striden man mot man med största våldsamhet rasade; men det var icke *der* den lugna pröfning och den mogna öfverläggning, ögonblicket kräfde, kunde ega rum. Under sådana omständigheter fordrades närmast konungen anförare af bepröfvad duglighet, och af sådana var han lyckligtvis omgifven. Flertalet hade grundlagt sin bildning under Carl XI:s krig, en och annan

fullbordat henne i utländsk krigstjenst. Bland desse senare var Rehnsköld. Om en minnesteckning måste innehålla endast loford, kunde hans bild icke här framställas; men om den man, som under loppet af flera år framför alla andra åtnjöt Carl XII:s förtroende och åt hvilken han, sedan allt grundadt hopp om seger måste vara försvunnet, gaf äran att i en sista strid föra den ringa återstående delen af Svenska hären en mångfaldigt öfverlägsen fiende till mötes, icke kan hafva saknat framstående förtjenster, så må väl ock Rehnsköld vara värd en plats bland dem, åt hvilkas lefnad och bedrifter Svenska Akademien velat egna en minnesgärd.

Carl Gustaf Rehnsköld föddes i Greifswald den 6 augusti 1651. Hans fader, Gerdt Antoniison Kewenbringk till Gribenow, Hohenwardt, Willershausen och Stensätra *, hade under konung Gustaf II Adolf tjenstgjort såsom fält-

* Härstammade från en gammal adlig slägt i Westfalen, kallad Keffenbrinck eller Kewenbringk von Rehne. Johan Kewenbringk inflyttade år 1572 till Sverige. Af hans sonsöner blef Anders Axelsson stamfader för den numera i Sverige utdöda ätten Keffenbrinck von Rehne, och Gerdt Antoniison, såsom ofvan är sagdt, stamfader för den likaledes utslocknade ätten Rehnsköld. Carl Gustaf, som år 1697 ingick äktenskap med fröken Elisabeth Funck, dog barnlös och blef således den siste af sin ätt.

kamererare i Tyskland, naturaliserades 1639 såsom Svensk adelsman med namnet Rehnsköld, blef slutligen rikskammarråd och regeringsråd i Pommern och dog 1658. Han var gift tre gånger, i andra giftet med Brigitta Torscheskal, riksrådet Adler Salvii systerdotter, som blef moder till Carl Gustaf och dog då han var på fjerde året. Redan vid sju års ålder var han således både fader- och moderlös. Sina första läroår tillbragte Rehnsköld i Pommern och Neder-Sachsen, i hvars berömda skolor han erhöll en grundlig undervisning, särskildt i det Latinska språket, som han med färdighet talade, och kom derefter till Lunds universitet, der Pufendorff öfver honom hade inseende och var hans enskilde lärare. Med egen hand afskref han dennes då ännu otryckta Europeiska Statshistoria, tillökade den med lärarens muntliga utläggningar, och förvarade in i mannaåldern detta manuskript såsom en handbok. Vid universitetet sysselsatte han sig jemväl dagligen med kroppsöfningar, i hvilka han kunde täfla med de skickligaste.

Efter fullbordade studier ingick Rehnsköld i krigstjenst, blef 1673 fänrik vid Vermlands regemente, 1674 löjtnant vid enkedrottningens lifregemente till häst, och transporterades 1675 derifrån till löjtnant vid Uplands regemente samt

följande året med samma grad till gardet. Kriget med Danmark öppnade nu för honom ett välkommet tillfälle att ådagalägga de egenskaper, hvilka, sedermera utvecklade under stora fältherrars ledning, gjorde honom till en af sin tids mest framstående krigare. Den första fördel, de Svenska vapnen vunno under nämnda krig, tillkämpades dem af Rehnsköld, då han år 1676 fördref Danskarne från en af dem uppkastad skans vid Tåstebro, för hvilken bragd han hugnades med kaptens fullmagt. Med utmärkelse deltog han sedan i slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona, hvartdera för honom medförande en befordran. Efter det första fick han kompani vid drottningens lifregemente till häst; efter det andra, under hvilket han, sedan majoren Lindhjelm blifvit svårt sårad, förde hela bataljonen mot fienden, erhöll han fullmagt såsom major och general-adjutant, hvarjemte han förklarades "hafva något ifrån andra skiljaktigt och utmärkt låtit röna"; och efter det tredje blef han öfverste-löjtnant vid sist nämnda regemente. Att denna hastiga befordran var väl förtjent, bekräftas af konung Carl XI:s yttrande, att Rehnsköld "framtett åtskilliga prof af en oförskräckt och behjertad soldat" och att han "med en oförliknelig tapperhet försvarat sig."

Det mannamod, konungen redan nu hos honom vitsordade, ådagalade han fortfarande vid flera tillfällen under krigets fortgång, såsom i striden vid Runneberga, vid Danskarnes utfall från Kristianstad, vid undsättningen af Bohus 1678 och vid belägringen af Uddevalla skans 1679.

Efter krigets slut biträdde Rehnsköld konungen vid indelningsverkets genomförande, och blef 1689 öfverste för Tyska lifregementet till fot samt kommendant på Landskrona kastell. Den jemförelsevis lugna tjenstgöring, som nu ålåg honom, öfverensstämde likväl icke med hans lynne. Han längtade efter krigisk verksamhet och en utbildning för sitt yrke, som han icke fann sig i hemlandet kunna vinna, hvarföre han år 1691 begaf sig till Holland för att såsom frivillig taga tjenst hos prins Vilhelm af Oranien. I denna skola, som åtnjöt ett rättvist anseende, ville han tillegna sig de Holländske generalernas krigssätt, från hvilket han likväl framdeles såg sig föranlåten att göra väsentliga afvikelser. Att föra krig efter noggranna beräkningar och på förhand bestämda regler öfverensstämde icke med hans kanske allt för lifliga sinnelag, och blef dessutom omöjligt under Carl XII, som framför allt fordrade en snabb handling, öfverlemnande åt den personliga tapperheten att ersätta

hvad som saknades af öfverläggning och beräkning. Bland de tillfällen, då Rehnsköld under sitt vistande i Holland utmärkte sig, omtalas särskildt den blodiga striden vid Leuse i Hennegau. Ett vittnesbörd om det anseende och det förtroende, han redan nu åtnjöt, är, att den unge arfprinsen af Gottorp, som äfven i Holland skulle inhemta krigets konst, öfverlemnades i hans vård och af honom undervisades i taktiken.

Under sin frånvaro år 1693 utnämnd till öfverste vid Norra Skånska regementet till häst, befordrades Rehnsköld efter återkomsten till fäderneslandet år 1696 till general-major af kavalleriet och 1698 till general-löjtnant samt guvernör i Skåne, hvarjemte han den 8 juli sistnämnda år upphöjdes i friherrligt stånd. * Vid denna tid började den skriftvexling mellan honom och konung Carl XII, som fortsattes under en följd af år och lemnar ej ovigtiga bidrag till kännedomen om dem båda.

De förhållanden, som år 1700 föranledde fredsbrottet mellan Sverige och Danmark, torde ej vara nödigt att här anföra. Sedan konungen

* Nästan alla här ofvan förekommande uppgifter angående Rehnskölds tidigare år anföras i det för honom den 8 juli 1698 utfärdade friherrebref, hvartill konceptet finnes i riks-arkivet.

skyndsamt besett försvarsanstalterna i landets vestra och södra landskap, steg han den 17 april i Carlskrona om bord på amiralskeppet Carl XI och gick med flottan in åt Öresund, der han skulle förena sig med de Engelska och Holländska flottorna för att tvinga Danmark till fred. Den Danska flottan drog sig likväl undan till Köpenhamns redd och intog der en sådan ställning, att från sjösidan intet var att uträtta. Konungen, som emellertid gått i land vid Ystad och derifrån begifvit sig till Malmö, fattade nu beslutet att landstiga på Seland och der oberoende af sina bundsförvandter fortsätta kriget. Rehnsköld, som åtföljt konungen från Carlskrona, tillstyrkte lifligt detta företag. Enligt den först uppgjorda planen skulle landstigning ske på två ställen, vid Kjögebugt under Rehnskölds befäl, samt mellan Skogshufvud och Helsingör under general-amiralen grefve Wachtmeister. Vidriga vindar försvårade dock utförandet af den förra, hvaremot den senare sattes i verket, sedan general Stuart genom en noggrann undersökning förvissat sig om det lämpligaste stället, som befans vara vid Tiberup, halfannan mil från Helsingör. Eftermiddagen den 4 augusti skedde landstigningen, hvarvid Rehnsköld, som började anfallet, förde den venstra flygeln. Danskarne,

som endast hade en ringa styrka samlad, gjorde blott ett kort motstånd, och denna strid har således fått sin väsentligaste betydelse såsom Carl XII:s första vapenbragd. De Svenska trupperna utgjorde vid detta tillfälle ej mer än 5,000 man, men redan följande dag ankom förstärkning från Skåne, så att styrkan uppgick till omkring 14,000 man. Med denna var det konungens afsigt att belägra Köpenhamn, men samma dag som han bröt upp från sitt läger och uppstälde sig vid Rungsteds Krog, $2^1/_2$ mil från staden, ankom dit underrättelsen om den fred mellan Danmark och Holstein, som blifvit undertecknad i Traventhal. En giltig anledning att fortsätta fiendtligheterna saknades nu i sjelfva verket, då Carl endast såsom löftesman för det förut mellan nämnda magter gällande fördrag företagit detta krig. Den 22 augusti återvände han derföre till Sverige, dock endast för att bereda sig till nya och hårdare strider.

Tsar Peter, som under fortfarande försäkringar om vänskapliga tänkesätt fullbordat sina rustningar, förklarade nu Sverige krig och inbröt oförtöfvadt i Ingermanland och Estland. De första dagarne af oktober började han att belägra Narva med en här, hvars styrka i äldre Svenska källor uppgifves till 80,000 man, men

sannolikt var betydligt mindre. Nyare författare antaga 45 till 50,000 man. Största delen lärer ock varit oöfvadt manskap. Ehuru Rudolf Henning Horn, som förde befälet i fästningen, försvarade sig med utmärkt tapperhet, var dock snar undsättning af nöden, om Sverige icke skulle förlora denna vigtiga ort. Konung Carl lät icke heller länge vänta sig. Den 1 oktober afseglade han med 200 fartyg och en här af 8,000 man, visserligen en liten styrka, men redan pröfvad i striden och med anförare sådane som Rehnsköld och Stenbock. Vid inloppet till Pernau lemnade konungen med sitt följe örlogsskeppet Vestmanland, på hvilket han gjort öfverfarten, och gick om bord på en mindre jagt för att kunna gå in till staden. Jagten hade likväl blifvit för hårdt lastad och började sjunka, då Rehnsköld kastade sig på sin häst och störtade i böljorna, hvarigenom det sålunda lättade fartyget åter kunde flyta, och generalen med fara för sitt lif räddat konungens. Om denna händelse, såsom i några källor uppgifves, inträffade senare och på ett annat ställe, kan vara likgiltigt, då hennes betydelse såsom ett bidrag till teckningen af Rehnskölds karakter, hans beslutsamhet och tillgifvenhet för konungen i hvilketdera fallet som helst är den samma. En för-

fattare, som utförligt behandlat Carl XII:s historia*, säger i anledning af denna tilldragelse om Rehnsköld: "i hamnen vid Pernau hade han eröfrat Carls förtroende", och man kan ej betvifla, att konungen med välbehag såg den raskhet, han här ådagalade, men med visshet är det ett förhastadt påstående, att det stora förtroende, konungen visade sin fältherre, i denna handling hade sin grund. Rehnsköld hade långt tidigare förvärfvat detta förtroende genom vida större prof af mandom och genom en militärisk insigt, som föranledde konungen att, såsom vi redan sett, åt honom gifva befälet öfver de trupper, som började landstigningen på Seland.

Samme författare räknar Rehnsköld främst bland de ärelystne vid armén, som under de första tiderna af Carls regering ville bilda sin lycka, samt bygga ett fast inflytande på konungen och derigenom på landets angelägenheter, och han skildrar honom såsom "tapper till förvägenhet, ypperlig att utföra hvad honom var föreskrifvet, men högst oskicklig, såsom sjelfrådig, högmodig och uppblossande, hatad af sina underhafvande och offrande i hettan af sina passioner fosterland och konung åt den inbilska korttänktheten." Om hans tapperhet kunna me-

* Knut Lundblad, *Carl XII:s historia* I: 121.

ningarna ej vara delade, men att de mot honom sålunda framkastade beskyllningar äro dels öfverdrifna, dels alldeles ogrundade, skall under fortsättningen af denna framställning ådagaläggas. För tillfället må endast anföras, att Stenbock, som måste hafva känt Rehnsköld ganska väl, kort efter den tid, som nu är i fråga, om honom yttrade: "han är en redlig och trogen vän, älskad af hela hären", i öfverensstämmelse hvarmed ett annat oveldigt vittne, den hos Carl XII anstälde Franske ministern, säger: "Rehnsköld är mycket aktad både hos konungen och trupperna. Han har lugn och förmåga att uppgöra och verkställa en plan, och anses allmänt för en hederlig och rättrådig man." * Att han erkändes vara den mest framstående af Carl XII:s fältherrar, bland hvilka likväl funnos en Magnus Stenbock, Adam Ludvig Lewenhaupt, Berndt Reinhold Liewen, Carl Cronstedt, Carl Gustaf Creutz m. fl., och att han ej utan skäl kallades den nordiske Alexanders Parmenion **, kunde väl väcka afund hos en och annan af hans samtida, men borde ej förvilla omdömet hos vår tids författare.

Då konungen den 6 oktober ankom till

---

* Yttranden anförda af And. Fryxell, *Berättelser ur Svenska historien* XXVII: 112.

** Voltaire, *Histoire de Charles XII.*

Pernau, var det hans afsigt att först vända sig mot konungen af Polen, som med Ryssland afslutat ett mot Sverige rigtadt förbund och belägrat Riga. Underrättelsen, att denne fiende redan gått i vinterqvarter, bestämde honom likväl att, så snart en från Sverige väntad förstärkning ankommit, i stället tåga till Narva. Han begaf sig derföre till Reval, bestämde Wesenberg till mötesplats för de Svenska trupperna, ankom sjelf dit den 6 november och bröt den 13 upp derifrån. Generalerna och bland dem äfven Rehnsköld afstyrkte detta företag såsom allt för vådligt, då man vid denna sena årstid måste, för att komma till Narva, under sju dagar på nära bottenlösa vägar tåga genom ett af fienden härjadt land, och slutligen med uttröttade trupper möta den i ett befäst läger stående, till antalet flerfaldigt öfverlägsna Ryska hären. Betecknande för ställningen skrifver Rehnsköld den 12 november från Wesenberg i ett bref till kongl. rådet och presidenten grefve Wrangel: "I dag resolverade Hans Maj:t med arméen att oppbryta, fienden hvarest han är till finna att attaquera, hvilken efter den kunskapen som man kan bekomma Narva hårdt tillsätter, och genom ett starkt förskansadt läger Narva kringslutit, och dess utan ett läger fem mil på denna sidan Narva

hafver, ifrån hvilket dagligen partier utgå till att uppbränna alla byar och att låta bortföra det uti byarne befintliga fourage. Med hvad incommoditet arméens marsch lärer gå är lätt att döma, efter på sju mil nära Narva hvarken finnes hus eller fourage, och som närmast här i kring bönderne mestadels ifrån sina gårdar afvekne äro, så är ej heller tillfälle att kunna hvarken hafva proviant eller fourage med sig. Om vid denna lilla och fort utrustade armé Hans Maj:t lyckligen utförer sin företagne dessein, så tror jag att aldrig någon med större hinder exequerat vardit." * Konungen kunde likväl icke förmås att ändra sitt beslut. Han förlitade sig på sina truppers tapperhet och sin rättvisa sak. Den 20 november stod han framför de Ryska förskansningarna, mot hvilka planen till anfall uppgjordes hufvudsakligen enligt förslag af Rehnsköld, som erhöll befälet öfver den venstra flygeln, till hvilken konungen sjelf slöt sig med sina drabanter, emedan man der väntade den skarpaste striden. Den högra flygeln fördes af general Vellingk. Till den lysande segern, som höljde de Svenska vapnen med ära och gjorde Carl XII till tidehvarfvets hjelte, bidrog Rehnsköld väsentligen icke blott genom sin tapperhet,

* Original i Lunds universitets bibliotek.

utan ock genom den insigt och klokhet, hvarmed striden af honom ordnades och leddes. En af hans biografer anför, att konungen efter slaget såsom en belöning skänkte honom 80 fångar, hvilka sedan arbetade på hans slott Gribenow i Pommern. * Vi kunna ej ansvara för uppgiftens rigtighet. Belöningen synes visserligen ovanlig och skulle i de flesta fall för en Svensk general vara besvärande, men Rehnsköld hade ansenliga gods, och fångar voro det enda, hvarpå konungen efter slaget vid Narva hade öfverflöd.

Carl hade i hög grad de egenskaper, med hvilka en tapper krigshär kan föras till seger, men icke i samma mått dem som fordras för att på ändamålsenligaste sätt begagna en vunnen framgång. Slaget vid Narva blef derföre en enstaka, lysande företeelse, utan samband med de följande krigshändelserna. I stället för att antaga de fredsanbud, som gjordes af konung August, och fullfölja sin seger öfver Ryssarne, hvilkas underlägsenhet måste ökas genom den fruktan för de Svenska vapnen, en dyrköpt erfarenhet redan hos dem injagat, gick konungen mot sin omgifnings råd i vinterqvarter, lem-

---

* Michael Ranft, *Die merkwürdige Lebensgeschichte derer vier berühmten Schwedischen Feldmarschalle, Grafen Rehnschild, Stenbock, Meijerfeld und Dücker.* Leipzig 1753.

nande sina båda fiender tid att bereda sig till följande års fälttåg. Sex månader förgingo sålunda, under hvilka konungen hade sitt qvarter på godset Lais, och armén endast gjorde några mindre ströftåg på det Ryska gränslandet, stundom förenade med glänsande vapenbragder, ofta med ett härjande och brännande som knappt torde kunna försvaras dermed, att Ryssarne förfarit på samma sätt. Köld och sjukdomar, någon gång också brist på föda, förorsakade under tiden en sådan afgång inom den Svenska hären, att vid våren 1701 knappt hälften af den samma befann sig i tjenstbart skick. Genom starka utskrifningar i fäderneslandet ökades likväl styrkan så, att konungen vid sitt uppbrott kunde förfoga öfver 45,000 man, af hvilka likväl en del måste qvarlemnas till besättningar och för att skydda landet mot Ryssarnes infall.

Konungens plan var nu att med sin hufvudstyrka vända sig mot konung August och att, först sedan han tvungit honom till en betryggande fred, fortsätta kriget mot tsaren, med hvilken han trodde sig lätt nog komma till rätta. Alla försök att förmå honom till fred voro fruktlösa. Rehnsköld, som man icke utan skäl kan förebrå ett allt för blindt förtroende till konungens lycka och klokheten af hans företag, var

likväl nu bland dem, som förestälde honom vådorna af ett krig samtidigt fördt mot tvenne magter, till hvilka vid en motgång för de Svenska vapnen sannolikt flera skulle sluta sig. Carl förblef obeveklig. Att han icke delade sin styrka var utan tvifvel rigtigt, och hela planen hade varit god, om freden i Alt-Ranstadt kunnat vinnas lika hastigt som den i Traventhal. Felet var nu, likasom framdeles mer än en gång, att konungen icke förstod att väga sina krafter mot fiendens och mot de svårigheter, han hade att bekämpa för vinnandet af sitt mål. Under de sex år, som förflöto innan August kunde förmås att nedlägga den Polska kronan, hade hjeltarne från Narva till största delen fallit för fiendens kulor eller dukat under för sjukdomar och nöd, hvaremot tsar Peter haft god tid att bilda den här, som, enligt hans egen förutsägelse, väl lidit många nederlag, men dock slutligen lärt sig att segra.

Rehnsköld, som tillbragt vintern hos konungen, var under de tvenne närmast följande åren nästan ständigt vid hans sida, delande både faran och äran af hans bragder. Vid den beryktade öfvergången af Dünaströmmen den 9 juli förde han en del af rytteriet. Då konungen i april månad 1702 beslöt att tåga till Warschau för att der genomdrifva konung Augusts afsätt-

ning, var Rehnsköld åter bland dem, som afstyrkte detta vådliga företag. Ännu var likväl lyckan den unge hjelten bevågen. Nästan utan att hafva funnit något motstånd intågade han i Polens hufvudstad och vann den 9 juli, årsdagen af gången öfver Düna, vid Klissow öfver konung August en lysande seger. Äfven i detta slag utmärkte sig Rehnsköld, som förde Svenskarnes högra flygel, sedan konungen, som vid stridens början der hade sin plats, tagit befälet öfver den venstra efter den dödligt sårade hertigen af Holstein. Det tyckes till och med att Rehnsköld varit den, hvilken här, likasom vid Narva, i sjelfva verket förde högsta befälet, emedan konungen i det den 21 juni 1706 för Rehnsköld utfärdade grefvebref, efter omtalandet af åtskilliga hans förtjenster, yttrar: "I synnerhet rönte Vi uti det Narviska så väl som det Klissowska slaget med hvad mogen eftertanka och försigtighet han åtskilliga gånger uppstälde och rättade en del af krigsmagten, allt efter som nödvändigheten och fiendens föranstaltan erfordrade, så att Vi utaf sådant dess berömliga förhållande hade ett mycket godt nöje." Man hoppades nu, att Carl, tillfredsstäld att ständigt hafva varit segrande, skulle med större benägenhet lyssna till de fredsförslag, som framställdes både af Po-

lackerna och konung August. Hans Svenske rådgifvare, och bland dem Rehnsköld, yrkade ifrigt på antagandet af dessa förslag, för att sedan med odelad kraft kunna fullfölja det för Sverige vida vigtigare kriget mot Ryssland. Vid ett hållet krigsråd förenade sig alla generalerna i denna mening, för hvilken skälen vidlyftigt utvecklades i en af grefve Piper till konungen inlemnad skrift. Deras åsigt förmådde likväl icke göra sig gällande. Konungen misstänkte, visserligen icke utan anledning, redligheten af Augusts försäkringar och vidblef sitt beslut att icke göra fred med mindre än att hans motståndare afsade sig Polska kronan. Man har ock sökt försvara detta beslut dermed, att "framgången mot tsaren tvifvelsutan var säkrare genom bildande af ett sjelfständigt Polen under en inhemsk konung såsom Sveriges bundsförvandt, än genom ett härtåg mot en då ännu obetydlig anläggning, under det man hade bakom sig Sachsare och Polacker färdige till anfall vid första motgång." Utan att dela de beskyllningar för hat och hämndlystnad, som mot Carl XII blifvit framstälda *, och under antagande att skälen för hans beslut voro de an-

* En författare går i detta hänseende så långt, att han sätter i fråga, om ej "Carls goda egenskaper hade sin grund i hans önskan att hämnas." De Solignac, *Histoire générale de la Pologne,* Amsterdam 1780, p. 105.

förda, har man ändock svårt att finna dem tillfredsställande. Polen var allt för mycket genom kriget utmattadt och inom sig splittradt för att under kriget mot Ryssland blifva för Sverige ett verksamt stöd, och hvad konung August personligen angår, kunde han sannolikt icke blifva såsom bundsförvandt pålitligare eller såsom fiende mindre hätsk, sedan hans sinne blifvit ytterligare förbittradt genom förlusten af Polska kronan. Hufvudsaken var emellertid, hvad äfven af grefve Piper anfördes, att Sverige icke kunde få någon ersättning för de betydliga uppoffringar af manskap och penningar, kriget i Polen med nödvändighet förorsakade; att Sveriges mot Ryssland gränsande landskap under tiden voro utsatta för härjning och utpressningar, hvilka icke kunde med en tillräcklig styrka förhindras, och slutligen att den Svenska hären måste genom årslånga krig förminskas och försvagas, hvarigenom utsigterna att, sedan fred med konung August vore vunnen, med framgång fortsätta kriget mot tsaren i sjelfva verket förringades. Må hända skulle man härtill kunnat lägga olägenheterna för fäderneslandet af konungens fortsatta vistande utom dess gränser, men man finner icke, att vid detta tillfälle någon uppmärksamhet blifvit fäst vid denna omständighet.

Efter slaget vid Klissow voro intagandet af Krakau och ett temligen våldsamt brandskattande af de landskap, som voro konung August tillgifna, årets väsentligaste bedrifter. Mindre strider föreföllo visserligen, i hvilka Svenskarne kämpade alltid med tapperhet, oftast med framgång, men utan att något hufvudsakligt dermed uträttades. Då vintern nalkades, lades trupperna i qvarter kring Sendomir och Kazimierz. Mot jultiden sändes Rehnsköld med en del af hären till Warschau, dels för att skydda denna stad, der kardinal-primas Michael Radziejowski lofvat hålla en sammankomst med den Polska adeln, dels ock för att vara Hög-Polen till hjelp mot det öfvervåld, Sachsarne der utöfvade. Han förblef här till den 24 mars 1703, då han af konungen, som i staden haft ett sammanträde med kardinalen, fick befallning att gå till Rawa och Lonzisce för att understödja woiwodskapen Posen och Kalisch, hvilka förklarat sig vara Sveriges vänner, samt i allmänhet att befrämja och skydda den sammansvärjning, som i Stor-Polen bildades i afsigt att afsätta August och välja ny konung. Med stor skicklighet fullgjorde han detta uppdrag. Der han stod med sin armé höll han så god ordning, att han tillvann sig allas aktning. Den klokhet och hofsamhet, hvarmed han be-

handlade alla ärenden, det glada och lediga sätt, han förstod att i sitt umgänge med Polackerna iakttaga, förvärfvade honom deras tillgifvenhet. Äfven de, som tillhörde motpartiet, måste berömma hans uppförande, och det erkändes allmänt, att utan hans personliga inverkan konung August icke så lätt kunnat afsättas. Såsom ett bevis, huru mycket han fruktades af sina fiender, berättas det, att Sachsiska regeringen för att rödja honom ur vägen legt tvenne lönnmördare, hvilka dock blefvo upptäckte innan de hunno utföra sitt brott.

Skriftvexlingen mellan konungen och Rehnsköld var denna tid särdeles liflig och vittnar om det stora förtroende, Carl hyste till den pröfvade fältherren. Ofta, då Rehnsköld önskat rörande någon fråga inhemta konungens befallning, öfverlemnade denne afgörandet åt generalens eget omdöme. Bland det stora antal bref, som förvaras i riks-arkivet, handla många om indrifvandet af kontributioner i födoämnen och penningar, hvaraf konungen, som flere månader hållit Thorn inneslutet och under tiden förtärt allt hvad orten hade att erbjuda, var i stort behof. Många bevis kunna anföras, att ursprungligen i hans karakter låg ett utpregladt drag af rättskänsla, och man torde ej kunna säga, att

han af naturen var grym eller känslolös. Det oklokt fortsatta kriget hade emellertid försatt honom i en falsk ställning, och sådan är omständigheternas magt, sådant inflytandet af ett lif, hvars tidsfördrif voro blodiga strider, att han nu i bref, hvilkas äkthet väl blifvit satt i fråga, men ej med goda skäl kan förnekas, framstår såsom både orättrådig och grym. I ett bref från Thorn föreskrifver konungen, att "de, som lindrigt handteras, slippa med det ordinarie *; men de, som man någon orsak hafver att näpsa, böra antingen ruineras med brand eller ock så öfverhopas med pålagor, att det ringaste intet blifver igen." I ett annat bref utan datum, men sannolikt också skrifvet från Thorn, uppmanas Rehnsköld att på det våldsammaste sätt gå till väga vid kontributionernas indrifvande. Mjöl och penningar måste "anskaffas på hvad sätt det ock kan, och landet lida så mycket det vill." Då persedlar togos för penningar, skulle de tagas för mindre än värdet, så att kontributionen blefve så mycket större. De, som voro tröge att betala, skulle "utan nåder hårdeligen exequeras och brännas." Om anfall skedde af Wallackerna,

* Med "ordinarie" menas sannolikt det som indrefs efter en viss taxa, hvilken, såsom man af ett annat bref finner, begagnades af kommissariatet vid konungens egna trupper.

skulle orten genast brännas, egaren måtte vara skyldig eller icke. Sjelf ville konungen utskicka rytteriet och göra rent från fiender för tillförselns skull, samt utskrifva kontributioner med svärd och brand, "så att förr en oskyldig skall lida än en skyldig skall slippa." Flera bref från detta och nästföljande år äro i samma anda, om också i mindre våldsamma och rättskänslan sårande uttryck.

Redan kort efter slaget vid Narva hade man anmärkt, huru föga konungen aktade soldaternas lidanden, och den likgiltighet, med hvilken han erfor att någon blifvit skjuten, hvaraf framtida olyckor anades såsom en följd. Hans skriftvexling med Rehnsköld framkallar samma anmärkning. Generalen hade inberättat, att några Svenska trupper blifvit angripna af Polackerna och nedgjorda, hvarpå konungen svarar: "och kan det litet göra till saken, allenast våre män hållit sig väl och soutenerat sin reputation till sista man." Rehnsköld uppmanas att betala fienden, bränna orten der striden egt rum och allt omkring, och, tillägger konungen: "De invånare i landet, som I kan få fast, och ringaste soupçon är uppå att de hafva gjort något otroget, måste strax på halfva bevis hängas upp, så att fruktan kommer, och att de måste veta, om man

begynner med dem, så skonas intet barnet i vaggan. Om fienden vill på detta sätt omaka eder, och gå undan när I går åt honom, och sedan lura ut och bry edra små partier, så är bäst att I härjar, fångar och bränner rundt omkring och gör landet i en stor distrikt alldeles öde, så att ingen kommer till eder." Konungen berättar vidare i samma bref, huru han nyligen bränt upp en hel stad och hängt dess borgare, och i ett annat uppmanar han till ett lika förfarande, med tillägg, att han nyss låtit bränna 3 à 4 byar och ett hof dertill, emedan några drängar der blifvit slagne. Om man också ser bort från det omenskliga i en sådan framfart, tyckes det icke hafva varit det lämpligaste medlet att af Polackerna bilda de pålitliga bundsförvandter, konungen i dem behöfde. Lyckligtvis finner man icke heller, att Rehnsköld tagit de gifna befallningarna strängt efter orden. Väl nödgades han låta sin här lefva på landets bekostnad, och de som ville undandraga sig att betala, såsom t. ex. staden Posen, som af generalmajor Marderfelt intogs med storm, fingo visserligen med en förhöjd beskattning umgälda sin motsträfvighet; men om ett onödigt våld å hans sida finner man ingen uppgift, och hans många skrifvelser till konungen bära intet spår af att

han åtlydt de föreskrifter, som i sådant afseende vore honom gifna.

I slutet af oktober förlade Rehnsköld sina trupper i kantoneringsqvarter, hvarom han från Gorky Domsky till konungen ingaf en berättelse, ådagaläggande huru allvarligt han uppfattade sin pligt att taga vård om de regementen, som blifvit stälda under hans befäl.

Den 6 februari 1704 förklarade konfederationen konung August afsatt. Underhandlingarna härom med de Polske rådsherrarne och de i Warschau församlade ombuden för adeln fördes hufvudsakligen af Arved Horn, hvarvid Rehnsköld, som förde befälet öfver hären, befann sig i en ganska svår ställning. Han erinrades nemligen ständigt om behofvet af penningar och lifsmedel, som han måste indrifva, men hvarigenom hat och fiendskap framkallades hos dem, hvilkas välvilja man just nu med alla medel måste söka. I en skrifvelse af den 17 januari begär han också af konungen bestämda föreskrifter, ty, säger han, ”the åthskillige ordres som jag bekommit göra mig tvifvelhaftig, om jag medh mitt väsende lärer kunna fullgiöra eller råka på Eders Maj:ts nådigste villie, som det endast är som jag uthi denna verden eftertrachtar.” Efter Augusts afsättning fick han friare

händer, och i ett bref af den 19 februari underrättar han konungen, att han ärnade bryta upp och draga sig närmare Krakau, "att se Churfurstens contenence." August drog sig vid ryktet om Svenskarnes antågande undan, så att endast några mindre strider med hans eftertrupper kunde förekomma. Vid Petrowin, der han låtit slå en bro öfver Weichseln och uppkasta en skans, var han nära att blifva fången, men lyckades undkomma. Svenskarne intogo skansen, hvarefter Rehnsköld fortsatte sin jagt till Sendomir, der Sachsarne förskansat sig så, att han ej ville äfventyra ett anfall, utan åtnöjde sig att på afstånd bevaka dem till slutet af juli, då han åter förenade sig med konungen. Hans bref till konungen under denna tid innehålla upprepade klagomål öfver landets utarmande af både Svenskar och Sachsare. Den 10 juni skrifver han från sitt läger vid Ostrowice och Smelof, att landet var så godt som öde, adel och bönder alla bortflyttade eller förjagade. Bönderna hade likväl qvarlemnat en myckenhet otröskad säd, och för att begagna sig deraf nödgades han qvarstå, oaktadt han önskat rycka fienden närmare.

Den 2 juli valdes Stanislaus Leczinsky till konung i Polen. Kort derefter bröt August upp från Sendomir och tågade mot Jaroslaw, hvarom

Rehnsköld skyndade att underrätta konung Carl, som först då lemnade sitt läger vid Blonie och förenade sig med Rehnsköld, hvarefter de gemensamt gingo att uppsöka den Sachsiska hären. Värmen var nu tryckande, så att tåget icke kunde ske utan afbrott. Dessutom inträffade, att staden Lemberg vägrade erläggandet af den kontribution, konungen fordrat, hvarföre han vände sig dit och med storm intog den starkt befästa staden. Genom denna bragd hade han visserligen haft ett nytt tillfälle att visa sin egen och sina krigares tapperhet, men dermed gaf han äfven August tid att gå på Warschau, förena sig med sina der stående Sachsiska trupper och intaga staden, hvilket hotade Svenskarnes ställning i Polen med betänkliga följder. Då emellertid Carl den 13 september åter bröt upp från Lemberg, förenade sig med Rehnsköld och gick mot Warschau, skyndade August derifrån. Befälet öfver sin här lemnade han åt general Schulenburg, som af Svenskarne förföljdes och upphans vid Punitz, der han led en ej obetydlig förlust, hvarefter han med återstoden af hären räddade sig öfver den Schlesiska gränsen. August hade sjelf begifvit sig till Sachsen, och då hela den här, han haft i Polen, nu var slagen och skingrad, återstod under årets fälttåg intet att göra, hvarföre Carl

förlade sina trupper i vinterqvarter och tog sitt högqvarter i Rawitz, en stad nära Sachsiska gränsen. Rehnsköld, hvars uppdrag under nästan hela detta år varit förenadt med svårigheter, hvilkas besegrande kräfde icke blott mod och skicklighet på slagfältet, utan ock i hög grad klokhet och omtanke, slutade det på sådant sätt, att konungen förklarade honom vara den, på hvilken han ”vid alla tillfällen säkert kunde förlita” *.

Året 1705 blef så till vida af någon vigt, som konung Carl hade den tillfredsställelsen att den 24 september se Stanislaus beklädd med Polens krona, hvarefter fred mellan Deras Majestäter af Sverige och Polen samt den Polska republiken afslöts i Warschau den 18 november, men är i öfrigt märkvärdigt hufvudsakligen endast genom Carls overksamhet under största delen af denna tid för de angelägenheter, som närmast förelågo, nemligen fred med August och tsarens bekrigande. Vinterqvarteret i Rawitz var en skådeplats för nöjen, gästabud och baler, och då konungen den 29 juli bröt upp derifrån, var det blott för att redan den 8 augusti taga sitt högqvarter i Blonie nära Warschau, der han förblef till efter jul. Mellan Svenskarne och de omgifvande Polska och Sachsiska ströfkorpserna före-

* Rehnskölds grefvebref.

föllo naturligtvis under tiden mindre strider, i hvilka de förre vanligen voro segrande, utan att likväl de vunna fördelarne synas hafva motsvarat den manspillan, hvarmed de köptes.

Då konungen bröt opp från Rawitz, qvarlemnades Rehnsköld med 12,000 man vid Schlesiska gränsen för att afhålla Sachsarne och gifva akt på deras företag. De slogo också en bro öfver Odern och hotade ofta att bryta in i Polen, men vågade det icke, oaktadt de, 6,000 Ryssar inberäknade, utgjorde en styrka af 21,000 man. Rehnsköld hade nemligen intagit en särdeles fördelaktig ställning vid Bentzin, der han hade god tillförsel från Schlesien och Brandenburg, under det att fienden led en nöd, som förorsakade honom stor afgång. Svenskarne lågo i flera läger omgifna af skyddande moras, som underlättade bevakningstjensten, och så nära hvarandra, att hela styrkan kunde samlas inom en timme. Först den 23 november bröt Rehnsköld upp härifrån och tog vinterqvarter i Hög-Polen med högqvarter i slottet Konarzewo, två mil från Posen. Hären var så förlagd i den omgifvande nejden, att han inom ett dygn kunde vara samlad. En af Rehnskölds framstående förtjenster såsom befälhafvare var den omtanke, hvarmed han sörjde för de under honom stående truppers helsa och

beqvämlighet, der ej krigföringen tog dem i anspråk, men också förstod att så ordna, att de hvarje ögonblick voro färdiga till uppbrott och strid, då omständigheterna sådant fordrade.

Den 27 december utnämndes Rehnsköld till kongl. råd.

Hvilan i vinterqvarteren blef icke lång. Vid årets slut bröt konungen upp och gick öfver Weichseln, utan att någon viste hvarthän han ämnade ställa sitt tåg. Man gissade hans afsigt vara att undsätta Lifland, eller möjligen att gå till Grodno för att der uppsöka den förenade Ryska och Sachsiska styrkan. Det senare visade sig vara hans mål. Genom de öde trakter, som skilja Lithauen från Polen, gick tåget under en stark köld, som förorsakade trupperna stort lidande, då de måste tillbringa nätterna under bar himmel. Att konungen ej tillät sig större beqvämlighet, hindrade dem väl att klaga, men icke att förfrysa sina lemmar. Efter en strid vid Niemen hade Svenskarne vägen öppen till Grodno, men staden var väl befäst, hade en stark garnison och kunde i anseende till den stränga kölden ej formligen belägras, hvarföre Carl måste åtnöja sig att förlägga sina trupper så, att de hindrade all tillförsel till staden, under det de sjelfva njöto någon hvila.

Konung August fann nu tillfället tjenligt att göra ett djerft drag, hvilket, om det lyckats, kunnat få ett väsentligt inflytande på krigets fortgång. Han lemnade Carl vid Grodno och tågade med 2,000 Sachsare samt de Polska trupper, han kunde samla under vägen, för att från öster anfalla Rehnsköld, på samma gång som Schulenburg skulle anfalla honom från vestra sidan. Planen var med skicklighet uppgjord och skulle sannolikt medfört Rehnskölds undergång, om han afvaktat de båda härarnes samtidiga anfall. Lyckligtvis blef han i tid underrättad om faran, och tog sina mått och steg till hennes förekommande. Då han fick veta, att Schulenburgs armé, som under fyra veckor stått stilla i sina qvarter, började samla sig vid Christianstadt, bröt han upp den 23 januari 1706 och drog sig närmare Lissa. Der erhöll han underrättelse, att fienden gått öfver Oder på flera ställen och stod vid staden Slawa i Schlesien, hvarföre han drog sig närmare Schlesiska gränsen. Emellertid ingick uppgift, att general Schulenburg intagit en fördelaktig ställning på andra sidan Slawa, der han ville afvakta Svenskarnes anfall, och frågan blef således för Rehnsköld att, innan konung August hann fram, kunna locka Schulenburg till ett stridsfält, som erbjöd den Svenska

hären större utsigt till seger. Han drog sig derföre skyndsamt till baka till Frauenstadt och följande dagen till staden Schwetz. Schulenburg, som trodde det af Rehnsköld utspridda ryktet, att Svenska armén af fruktan drog sig undan, skyndade efter till Frauenstadt, hvarpå Rehnsköld gaf befallning, att hela hären den 3 februari klockan 5 om morgonen skulle samlas vid Schwetz, men qvarlemna sin tross i qvarteren. Endast adelsfanan och Buchwaldska regementet, som stodo fienden närmast, erhöllo först samma morgon befallning att förena sig med den öfriga styrkan, och fienden, som utskickat 500 man rytteri att anfalla den Svenska eftertruppen, men endast fann dess tross, som han plundrade, trodde sig nu endast hafva att förfölja de flyende. Till sin öfverraskning erfor likväl Schulenburg snart, att hela den Svenska styrkan var i antågande, och han uppstälde sig derföre mellan byarne Rörsdorf och Jägersdorf, en åttondedels mil från Frauenstadt, sålunda, att fotfolket stod mellan nämnda byar på två linier, betäckt af spanska ryttare beslagna med jern. Framför fotfolket stod artilleriet, bestående af 30 kanoner och 2 haubitzer. Rytteriet åter var ställdt bakom flyglarne för att falla de anryckande Svenskarne i

flanken. Hela styrkan uppgifves till 20,000 man *, af hvilka 4,000 ryttare.

Sedan Rehnsköld rekognoscerat fiendens ställning, bildade han sin slagordning. Tre regementen fotfolk utgjorde midten, hvaremot på flyglarne ställdes omvexlande en bataljon fotfolk och ett regemente till häst. Snart fann han likväl, att stridsfältet icke var tillräckligt för hela denna front, hvarföre han lät största delen af högra flygelns rytteri bryta ur linien och genom byn Rörsdorf falla fienden i ryggen. Denna rörelse lyckades fullständigt. Fienden började striden med användande af sitt artilleri och slungade både kulor och granater mot de anryckande Svenskarne, men, säger Rehnsköld i sin dagbok **, ”armén marscherade icke dess mindre utan den ringaste consideration på fiendens spanska ryttare” och gaf der första salvan. På samma gång som Nerikes och Vermlands fotfolk anföll fiendens till en del af Ryska trupper bestående venstra flygel, bröt rytteriet fram genom Rörsdorf, då fienden snart gaf vika. Hans fotfolk blef under flykten alldeles nedgjordt. Äfven i

---

* *Histoire des rois de Pologne* par M. M***. Amsterdam 1733, III: 123. Samma uppgift återfinnes äfven hos Voltaire, p. 182.

** Handskrift i riks-arkivet.

midten afgjorde Södermanlands och Kronobergs regementen snart striden till sin fördel. Hårdast var kampen på Svenskarnes venstra flygel, der Vesterbottens och Vestmanlands regementen visserligen lyckades att efter flera förnyade anfall jaga Sachsarne genom byn Jägersdorf, men der möttes af det fiendtliga rytteriet. Till deras understöd skickade nu Rehnsköld den högra flygelns fotfolk, som redan var segrande, hvarefter fienden icke heller här kunde hålla stånd. Hans rytteri flydde åt Schlesien, förföljdt af öfverste Krassow med sex sqvadroner. Det Sachsiska fotfolket försökte att undkomma på samma väg, men blef vid byn Pritzen afskuret af det Svenska rytteriet och gaf sig till fånga. Striden hade börjat klockan 12 middagen, och klockan 2 var den lysande segern redan vunnen. Fiendens förlust var högst betydlig. Enligt flera sammanstämmande uppgifter betäcktes slagfältet af 7,000 döde, 300 officerare och mer än 7,000 man gjordes till fångar, hvarjemte 29 större och mindre kanoner, 2 haubitzer, 44 mörsare, 68 fanor, ammunition och fotfolkets alla gevär föllo i Svenskarnes händer *.

* ”Berättelse om den stora och härliga seger, som Hans Kongl. Maj:ts till Sverige rättmätige Vapn, vid de under Generalen Högvälborne Herr Baron Carl Gustaff Rehn-

Öfver slaget preglades en minnespenning, som på åtsidan hade konungens bröstbild med omskrift: *Carolus XII D. G. Rex Sueciæ*, samt på frånsidan Polska vapnet omgifvet af troféer med omskrift: *De Schulenburgio*, och nedanför: *Ductu Rehnscholdii ad Frauenstadt Die 3 Febr. A. 1706.*

Konung August hade gjort sig så viss om segern, att han skickat general Flemming till Berlin med anhållan, att posteringar måtte utsättas för att hindra de flyktande Svenskarne att komma in i Brandenburgska landet. Några timmar sedan Flemming gjort denna framställning kom underrättelse om Svenskarnes seger, hvarföre han i tysthet återvände hem.

Med afseende på lifligheten af den skriftvexling, som i allmänhet egde rum mellan konung Carl och Rehnsköld, har man svårt att förklara, att konungen icke uttalat sig angående slaget vid Frauenstadt förr än i ett bref af den 7 april, som syftar derpå. ”Jag kan nu”, skrifver konungen, ”intet längre dröja att önska Herr Generalen mycken lycka till den käcka och stora

schölds Commando i Stor-Pohlen stående Armée erhållit emot den Sachsiska till 20,000 man stark, under Herr General Schulenburgs och flere Sachsiske Generalers anförande, då den var sinnat under staden Frauenstadt i Stor-Pohlen den 3 Febr. 1706 att inbryta.” Tryckt.

drabbningen, som Herr Generalen hållit med Sachsarne. Det är säkert en så fullkommen och stålt seger, som vår Herre denna gången har gifvit, att han intet kan vara större. Och jag frögdar mig öfvermåttan, att Herr Generalen och de tappra regementena hafva haft den förnöjelsen att hålla en så skarp och lustig lek." Såsom en sådan betraktade han i sjelfva verket hvarje strid, i hvilken det personliga modet fick göra sig fullt gällande. Att likväl leken vid detta tillfälle varit allvarlig, visade Svenskarnes förlust af 400 döde och 1,000 man sårade. Hela deras styrka vid Frauenstadt är väl icke med visshet känd, men skulle, om alla regementen varit fulltaliga, uppgått till 14,300 man. Sannolikt utgjorde hon likväl icke mer än 10,000 man *, af hvilket antal de dödes och sårades var nära en sjundedel. Uti en senare skrifvelse från Pinsk den 2 maj 1706 förnyar konungen sin lyckönskan och tillägger, betecknande för det personliga förhållandet mellan honom och hans fältherre: "Jag frögdar mig ock särdeles deröfver, att Herr Generalen blifvit oskadder uti detta tillfället; och jag hade lust att veta hvad för häst Herr Generalen ridit uti slaget och hvilkendera blifvit skuten."

* Detta antal uppgifves äfven i *Histoire des rois de Pologne.*

Man har funnit Rehnskölds krigsära fördunklad af den grymhet, hvarmed det Ryska fotfolket vid Frauenstadt blef nedgjordt, oaktadt det kastat ifrån sig gevären och bad om qvarter. Saken omtalas på olika sätt. Då Voltaire berättar, att "Moskoviterna på knä bådo om lifvet, men blefvo omenskligt dödade sex timmar efter stridens slut, för att på dem bestraffa deras landsmäns våldsamheter och befria sig från fångar, med hvilka man icke viste hvad man skulle göra" *, innebär detta en öfverdrift, som icke af andra författare vinner bekräftelse. Å andra sidan gå de för långt, som alldeles förneka förhållandet. Vid en granskning af de olika källskrifterna blir det sannolikt, att Svenskarne bland de flyende Ryssarne åstadkommo ett större blodblad än som var nödigt för segerns betryggande, och detta kan visserligen icke försvaras, äfven om man finner förklarligt, att ett långvarigt krig, under hvilket de flesta strider afgjordes med blanka vapen, åstadkommit en vildhet och råhet, som

* Samma berättelse upprepas nästan ordagrant i *La vie de Stanislas Leczinsky, surnommé le bienfaisant, roi de Pologne,* par M***. Paris 1769, I: 65. Att författaren, anstäld i tjenst hos Stanislaus, icke är särdeles pålitlig i sina uppgifter, kan bedömas bland annat deraf, att han antager de vid Frauenstadt dödade Ryssarnes antal till 70,000.

ej ryggade till baka för en våldsbragd. Klandret för den här begångna drabbar dock Rehnsköld endast i det fall, att hon kunnat af honom förhindras, hvilket är föga troligt, då han qvarstadnade på slagfältet och ej personligen anförde de förföljande. Att han för egen del ej var blodtörstig och grym, utan tvärt om af ett välvilligt sinnelag, derom finnas många vittnesbörd, och hvad särskildt angår nu i fråga varande tillfälle är det obestridligt, att då det Sachsiska fotfolket på fiendens högra flygel efter en strid, vid hvilken Rehnsköld personligen var tillstädes, gaf sig fånget, det ingalunda utsattes för någon misshandling. Äfven samtida utländske författare vitsorda den välvilja, hvarmed de fångne officerarne behandlades. Manskapet åter öfverlemnades åt de särskilda Svenska regementena att bevakas till dess det småningom kunde föras till en eller annan af de befästa orter, som af Svenskarne innehades. Så många af de fångne togo Svensk tjenst, att Rehnsköld af dem kunde bilda ett regemente och två bataljoner godt och dugligt manskap.

Slaget vid Frauenstadt har också blifvit ansedt såsom en vändpunkt i Rehnskölds lif, och man har påstått, att han ej kunde bära den lysande framgången, som gjorde honom öfvermodig och sjelfkär. Det berättas till och med, att kon-

ungen skall hafva yttrat: "Rehnsköld skall hädanefter icke längre vilja jemföras med mig", hvilket yttrande dock, om det verkligen blifvit fäldt *, var föga berättigadt, då Rehnsköld var den bland konungens omgifning, som längst bibehöll förtroendet till visheten af hans planer, ehuru han stundom ej dolde sitt ogillande af sättet för deras utförande. Emellertid kan ej förnekas, att många omständigheter förenade sig att på Rehnskölds sinnelag utöfva ett menligt inflytande. Konungens förtroende hade gifvit honom sjelfständiga befäl, under hvilkas utöfning han blifvit vand att fordra en ovilkorlig lydnad; men på samma gång nödgades han sjelf ej sällan följa befallningar, som han fann okloka, och föra kriget på ett sätt, hvilket han sjelf stämplade såsom "barnsligt". Den framstående ställning han intog, den uppmärksamhet som visades honom af främmande furstar och sändebud, hvilka infunno sig i Carl XII:s högqvarter, framkallade må hända hans sjelfkärlek, men med visshet också afunds-

* Vi hafva ej funnit den källa, ur hvilken detta konungens yttrande, upprepadt af flere författare, ursprungligen är hemtadt. VOLTAIRE säger, p. 66: "En apprenant cet événement (slaget vid Frauenstadt) Charles XII dit d'un ton de jalousie: Renschild ne voudra plus faire de comparaison avec moi. Quel est le grand homme et le héros qui ne s'est pas quelque fois oublié".

män, som med starka färger tecknade hans svagheter och väl stundom lyckades att motarbeta hans åtgärder. Slutligen måste man ihågkomma, att Rehnsköld företrädesvis var krigare och i rådslagen sökte göra krigets fordringar gällande, hvarigenom han ofta med den efter olika grunder dömande, ej mindre inflytelserike Carl Piper kom i en strid, som urartade till personlig ovänskap. Detta förhållande, i hvilket Rehnsköld ej var utan fel, och det lifliga lynne, hvars utbrott han icke alltid förmådde återhålla, bidrogo kanske mer än något annat till den skugga, som faller öfver hans bild, sådan denna framstår i anteckningar från de närmast följande åren. Att han dessutom var föremål för mycket obilligt klander, och fick uppbära förebråelser för sina åtgärder, äfven der dessa endast voro ett verkställande af konungens befallningar, torde knappt behöfva sägas.

Under slaget vid Frauenstadt var konung August icke långt borta, och hans här var i antal den Svenska öfverlägsen, men Schulenburgs nederlag ingaf honom sådan fruktan, att han sjelf sökte skydd i Krakau och skickade blott en del af sina trupper till Grodno. Rehnsköld hade således icke att inom den närmaste tiden befara något nytt anfall, hvarföre han drog sig

mot Posen och lät sina trupper intaga kantonneringsqvarter.

Ett krig kan ej föras utan att framkalla lidanden af flera slag; men är det en nödvändighet, har det ett stort och upphöjdt mål, måste i första rummet krigaren, men äfven den fredliga befolkningen villigt underkasta sig dess följder. Nu kan man visserligen säga, att krossandet af konung Augusts magt och Stanislai befästande på den Polska tronen blifvit mål, som Carl ej kunde öfvergifva, så vida han ej ville lemna sina under sex år kämpade strider utan frukt. En annan fråga är likväl, om nödvändigheten fordrade, att kriget fördes under en årstid, hvars stränghet kräfde flera offer än vapnen, och på ett sätt som till en ödemark förvandlade en stor del af det land, hvilket endast såsom starkt och blomstrande kunde blifva Sverige till gagn. Svenskar och Kossacker täflade i utförandet af detta förstörelsens verk, och om de senare ådagalade en större grymhet, kan man ej neka, att plundring, brand och förödelse betecknade äfven de förres väg. Köld, osunda bostäder och brist på föda förorsakade derjemte inom båda härarne sjukdomar, för hvilka de tappre hoptals dukade under. Konungen stod under februari och mars månader 1707 stilla i trakten af Grodno, och

kriget fördes under denna tid endast af utskickade ströfkorpser. Först sedan Ogilvi, som förde befälet i Grodno och der sett sin här under vintern sammansmälta till halfva styrkan, återvändt till Ryssland, bröt Carl den 4 april upp från sitt vinterqvarter, genomtågade under otroliga mödor och svårigheter Polesiens skogar och träsk, och ankom den 24 till Pinsk, östra Polesiens hufvudstad, der han stannade en månad, hvarefter han gick söder ut till Wolhynien. Trupperna fingo här någon tids hvila, och endast mindre korpser utsändes, hvilka under tappra strider ökade fruktan för de Svenska vapnen. Likasom i Lithauen och Polesien, brändes alla städer, slott och gårdar, hvilkas invånare eller egare förblifvit konung August trogne.

Här vaknade åter den flere gånger framstälda tanken, att konungen borde genom ett inbrott i Sachsen söka göra ett slut på det till Sveriges skada allt för länge fortsatta kriget mot konung August. Det var grefve Piper, som, med anledning af de mot Frankrike förbundna magternas seger vid Ramillies och Augusts derpå grundade förhoppningar att kunna återtaga den Polska kronan, tillstyrkte ett afgörande slag, innan Sveriges krafter blifvit alldeles uttömda och Ryssland hunnit befästa sin magt vid Öster-

sjön. På grund häraf bröt Carl åter upp till Stor-Polen, der han den 6 augusti stannade vid Strikowa i närheten af den till grefve och fältmarskalk utnämnde Rehnskölds läger. Här höll han ett krigsråd, i hvilket frågan huru vida man borde infalla i Sachsen utgjorde föremål för öfverläggningen. Piper hade nu ändrat åsigt. I en inlemnad skrift framhöll han, att Sveriges egna gränser komme i fara, om konungen aflägsnade sig så långt; att sjömagterna och det Romerska riket skulle genom ett sådant företag bringas i harnesk, och att, om konungen ändtligen ville att ett inbrott i Sachsen skulle ske, detta med mindre olägenhet kunde öfverlemnas åt fältmarskalken eller någon af generalerna, hvaremot konungen borde qvarstanna i Polen för att skydda landet, der Stanislaus under tiden kunde utskrifva en riksdag och med sig förena hela republiken. Såsom anledning till denna Pipers omkastning har man antagit fruktan, att, om konungen en gång komme på Tysk botten, han kunde fatta mera vidtgående planer, och allt hvad man vunnit i Polen åter gå förloradt. Huru härmed i sjelfva verket förhöll sig, torde numera vara svårt att utreda. Man kan blott anmärka, att om Piper hyst den farhåga, man hos honom anat, denna med samma skäl bort

göra sig gällande vid det tillfälle, då han uttalade en motsatt åsigt, som åter nu försvarades af flere, i främsta rummet af Rehnsköld. De ansågo ett inbrott i Sachsen såsom det enda medlet att förmå August till fred, hvilket ingen kunde utföra med det eftertryck som konungen personligen; att en fiendtlighet af de förbundna magterna icke vore synnerligen att befara, och att man måste förskaffa sig fred med August för att med fria händer möta tsaren, vare sig i Lifland eller i hans eget land. Denna mening blef konungens. Generalmajor Marderfelt qvarlemnades med omkring 20,000 man i Polen, och med en lika styrka gick konungen öfver Schlesiska gränsen. Den 26 augusti stod han redan i Sachsen, der Schulenburg förgäfves sökte att göra honom något motstånd, och den 10 september tog han sitt högqvarter i slottet Alt-Ranstadt nära Leipzig. Fyra dagar derefter undertecknades freden, genom hvilken August visserligen afsade sig Polska kronan och erkände konung Stanislaus, men Sverige såsom ersättning för sex års krig icke erhöll någon fördel, i verkligheten icke en gång den att hafva minskat sina fienders antal. För August var nemligen freden endast ett stillestånd, på hvilket han tvungen

ingick med tyst föresats att bryta det samma vid första lägliga tillfälle.

De, som tillstyrkte konungen att bryta in i Sachsen och der tilltvinga sig fred, förutsatte utan tvifvel tvenne omständigheter, utan hvilka detta företag måste blifva af tvetydigt gagn, nemligen dels att konung August skulle genom fredsvilkoren så försvagas, att han åtminstone under den närmaste tiden icke kunde blifva farlig, dels att freden skulle gifva Carl frihet att ofördröjligen vända sig mot Ryssland. Man missräknade sig likväl i båda dessa hänseenden. Nära ett år låg Carl qvar i Sachsen, innan freden genom Englands och Hollands borgen för dess upprätthållande var betryggad så mycket, att Svenskarne icke egde någon förevändning att qvarstanna i det af deras underhåll hårdt betungade landet, men ej så, att icke ett fredsbrott å konung Augusts sida kunde befaras, så snart han vågade att visa sina verkliga tänkesätt. Under hela den nu följande vintern blef Alt-Ranstadt för Europas furstar, fältherrar och diplomater en samlingsplats, der, likasom 1705 i Rawitz, nöjen och gästabud följde hvarandra. Särdeles i början af det nya året var lifvet derstädes gladt och lysande. Bland gästerna räknade man alla prinsarne af det Sachsiska huset, hertig

Kristian August, administrator af Holstein, markgrefven af Anspach, landtgrefvarne af Hessen-Darmstadt och Hessen-Homburg, två prinsar af Mecklenburg, arfprinsen af Wolfenbüttel, två prinsar af Bevern, med flere höge herrar, af hvilka en del medförde sina familjer. Konungen sjelf iakttog visserligen alltid samma enkelhet i föda, klädedrägt och lefnadsvanor, men generalerna hade med hans tillåtelse låtit sina fruar komma till högqvarteret, och den enskilda skriftvexlingen från denna tid har att berätta om det angenäma lefnadssättet i deras salonger, bland hvilka grefvinnan Rehnskölds intog ett framstående rum. För Carls framtidsplaner var det visserligen en fördel, att hären fick hemta någon hvila, blef väl försedd med kläder och all nödig utredning, samt förstärktes dels genom från Sverige anlända rekryter, dels i än högre mått genom värfning af Tyskar, som frivilligt strömmade till de segerrika fanorna. Å andra sidan kunde ej undvikas, att krigstukten något slappades under vällefnaden i de goda qvarteren. Det förefaller ock som skulle det högre befälet börjat tröttna vid ett krig, på hvilket ingen kunde se ett slut. Flere bland Carls mest utmärkte generaler, såsom Arved Horn, Magnus Stenbock, Nieroth m. fl., lemnade hären för att återvända till fädernes-

landet, och de, hvilka, såsom Rehnsköld, af pligtkänslan qvarhöllos, kunde ej med nöje gå nya äfventyr till mötes utan att konungen fann dem värdige att underrättas om det mål, till hvilket han ville föra dem, eller kanske, än värre, utan att han sjelf hade detta mål klart för sig uppstäldt.

I slutet af augusti bröt Carl upp med en här af 45,000 man, — 8,450 ryttare, 16,000 dragoner och 19,200 man fotfolk, — den största och bäst rustade han någonsin haft under sitt befäl, skyndade genom Schlesien, och inryckte den 9 september åter i det olyckliga Polen. Väl hade han under sitt vistande i Sachsen yttrat till general-löjtnanten baron Gyllenkrook: "Vi kunna ingen annan dessein hafva, än drifva fienden ur vårt land och taga bort Pleskow, hvarpå I måste disponera om attaquen" *, och denna befallning blef äfven af Gyllenkrook fullgjord, men konungen förbjöd honom att för någon yppa denna plan, som han sannolikt sedermera icke fann tillfredsställande. Under tre månader stod han

* "General-Lieutenantens och Landshöfdingens Baron Axel Gyllenkrooks Berättelse om Hans Majestäts, Konung Carl XII:s Uppbrott utur Saxen, samt hvad under Hans Fälttog till Pultawa, jämväl hvad i dess belägring och derefter uti Pultawa Bataille förefallit." Tryckt i *Handlingar till Uplysning af Svenska Historien*, samlade och utgifne af ERIC MICHAEL FANT. Tredje Stycket, s. 2. Upsala 1800.

stilla i trakten vester om Weichseln, i sitt hufvud hvälfvande tanken att kröna sina bragder med att afsätta äfven den Ryske tsaren, men obeslutsam i afseende på planen för ett blifvande fälttåg. Emellertid utarmades Polen allt mer och mer och kunde ej utan stort lidande lemna den Svenska hären underhåll; konungen fann sig öfvergifven af sina skickligaste härförare, af hvilka allt flere önskade återvända till fäderneslandet; vintern hade inträdt, och ett beslut måste fattas. Sedan konungen under årets sista dagar låtit armén gå öfver Weichseln, lemnade han den 1 januari 1708 stränderna af denna flod, och ankom efter stora mödor under tåget genom ett vildt land, hvars fiendtliga befolkning med grymhet behandlades, den 27 januari till Grodno. Här befann sig tsaren sjelf med 9,000 man. I spetsen för 800 ryttare och åtföljd af den s. k. *lille prinsen*, Maximilian Emanuel af Würtemberg, anföll Carl 2,000 man, uppstälde till försvar af den öfver floden ledande bron. Efter en kort strid, under hvilken konungen med egen hand dödade två fiendtlige officerare, tog den till antalet öfverlägsne fienden till flykten. Mörkret hindrade konungen att genast angripa sjelfva staden, i hvilken han följande dagen intågade utan strid, sedan tsaren, som trodde sig an-

fallen af hela den Svenska hären, två timmar förut aflägsnat sig. Underrättad om sitt misstag, sände tsaren 3,000 man till baka för att följande natt öfverraska Carl och taga honom till fånga, men den lilla styrka, som höll vakt vid stadsporten, gjorde motstånd till dess de öfrige Svenskarne, väckte af skotten, hunno komma till hjelp och efter en kort strid åter jagade fienden på flykten. Rehnsköld var vid detta tillfälle nära att blifva fången. Då han jemte lille prinsen i mörkret kommit ut på gatan, stötte de på en trupp, som de trodde vara Svenskar, men snart funno vara fiender. Utan att igenkännas följde de denna, till dess han kom i handgemäng med en Svensk afdelning, till hvars seger de med sina svärd bidrogo.

Från Grodno gingo vägar öfver Wilna till Lifland, öfver Smorgonie och Pleskow till Nowgorod, öfver Smolensk till Moskwa och öfver Nowogrodek till Ukrajne. Hvilkendera skulle Carl välja? Ingen kände hans planer; kanske voro de ock i någon mån beroende af fiendens åtgärder, ehuru dessa icke kunde hafva något väsentligt inflytande, då konungen för egen del ännu aldrig syntes tvifla om segern. Så mycket visade sig snart, att hvad Svenskarne ifrigt önskade, eller att få komma de under

kriget lidande Östersjö-provinserna, närmast Lifland, till undsättning, icke skulle uppfyllas. Redan den 29 januari bröt Carl upp från Grodno på vägen till Smorgonie, dit han ankom den 12 februari och der han stannade till den 17 mars. Förgäfves väntade man ännu att erfara något om målet för arméns rörelser. Till och med de, som stodo konungen närmast och i allmänhet syntes ega hans förtroende, svåfvade härom i okunnighet. Då Gyllenkrook en dag samtalade i detta ämne med Rehnsköld och icke dolde sin farhåga för ett tåg till Moskwa, svarade fältmarskalken: "Jag försäkrar, att hvarken jag, I eller någon annan kan utgrunda konungens dessein; ty när vi ligga i ro och sofva, arbetar han i sina tankar mer än någon kan tro." Man skulle häraf kunna draga den slutsats, att Rehnsköld hade ett blindt förtroende till konungens klokhet och trodde honom handla efter mogna beräkningar; men att detta icke var förhållandet, derom vittna de flera tillfällen, då han sökte afstyrka företag, hvilka konungen redan beslutit. Snarare litade han allt för mycket på den lycka, som hittills varit konungen bevågen, och i alla händelser var det hans pligt att icke genom sina yttranden underblåsa det missnöje, som började att temligen högljudt uttala sig.

Äfven från Smorgonie ledde flere vägar: i norr åt Pleskow och Nowgorod, i öster öfver Smolensk till Moskwa, i sydost till Ukrajne. På de båda förstnämnda skulle Carl möta Ryssarne, af hvilka en styrka stod bakom Düna-strömmen och en annan bakom Berezina. Till Ukrajne lockade åter hoppet att der förstärkas af Mazeppa och hans Kossacker, och i denna rigtning stälde Carl sitt tåg, dock endast två dagsmarscher till Radeskowice, der han ytterligare stod stilla till den 6 juni. En tvekan och ett dröjsmål voro nu icke längre möjliga. Hären hade hela vintern kämpat med svårigheten att finna lifsmedel i det förödda landet. Äfven klimatet verkade menligt på truppens helsa, så att flere tusen man under vintern och våren dukat under för sjukdomar. Konungen måste derföre fatta ett beslut, och han fortsatte sitt tåg mot öster. Ännu en gång skulle också lyckan följa de Svenska vapnen. Sedan konungen lemnat Radeskowice, fortsatte han nästan dagligen sitt tåg, och ankom den 15 juni till Berezina samt efter många besvärligheter och strider den 30 juni till Holofzin vid den lilla floden Wabis. Här vann han den 4 juli den seger, han sjelf skattade såsom sin mest ärorika, men hvilken också blef den sista af någon betydelse. Carl sjelf kämpade såsom

vanligt med värjan i handen i spetsen för sitt fotfolk, hvaremot Rehnsköld anförde rytteriet. Båda gjorde under af tapperhet, utan hvilka segern öfver den trefaldt öfverlägsne, starkt förskansade fienden varit omöjlig. Med endast drabanterna och 4 sqvadroner dragoner anföll Rehnsköld rytteriet på fiendens venstra flygel, som utgjorde 11,000 man, och underhöll med framgång striden mot hela denna styrka, till dess förstärkning hann ankomma. Förlusterna i slaget voro också betydliga äfven å Svenskarnes sida. Af de 4,000 man, med hvilka konungen enligt uppgift började sitt anfall, återstodo knappt tre fjerdedelar i stridbart skick. Med dem fortsatte han ofördröjligen sitt tåg, inryckte den 8 juli i Mohilew, gick den 5 augusti öfver Dniepern och vände sig vid Czerizow mot norr, i hopp att kunna tvinga tsaren till en drabbning. De blodiga striderna vid Malatize, under hvilka Carl sjelf var i fara att blifva fången, men räddade sig genom den utomordentliga skicklighet, hvarmed han förstod att begagna sina vapen, åstadkommo nya förluster utan att föra ett steg närmare målet.

Svenskarnes ställning var nu ytterst betänklig, och konungen sjelf villrådig i afseende på hvad som var att göra. Flere gånger frå-

gade han Gyllenkrook, hvarthän han ansåg att armén borde gå, och då generalen svarade, att han icke kunde råda utan att känna Hans Majestäts dessein, förklarade konungen, "att han ingen dessein hade." Gyllenkrook ansåg i början detta såsom ett skämt, men sedan konungen sagt, "att det var hans fulla allvar", begärde han tid att betänka sig, och anhöll hos Rehnsköld, att han såsom konungens fältmarskalk och råd nu ville råda till det, han fann till konungens tjenst nyttigast. Icke heller Rehnsköld synes likväl vid detta tillfälle velat uttala sig med sin vanliga tillförsigt eller åtaga sig ensam ansvaret för det beslut, konungen kunde komma att fatta. De skadliga följderna af hans ovänskap med grefve Piper visade sig också nu, emedan den hindrade en förtrolig öfverläggning emellan desse både män, hvilka företrädesvis borde ega konungens förtroende. Då Rehnsköld, som var villig till försoning, begärde Pipers utlåtande, svarade denne: "den djefvul, som rådt hittills, må råda också hädanefter." Emellertid var arméns belägenhet sådan, att alla enskilda anledningar till tvistighet måste läggas å sido. Piper, Rehnsköld och generalmajor Meijerfelt sammanträffade hos konungen, der en öfverläggning egde rum. Att man icke borde återvända till Polen, derom

tyckas alla varit enige. Det klokaste hade utan tvifvel varit att skyndsamt söka förening med den här, som stod under generalen grefve Lewenhaupts befäl, och gå till Lifland, hvarigenom armén kunnat räddas, äfven om intet annat varit att vinna; men detta hade varit ett återtåg, som visat att konungen misslyckats i sitt företag, och till ett sådant erkännande såg han sig ännu icke af omständigheterna oeftergifligen tvungen. På vägen till Moskwa skulle man möta tsarens bästa trupper, och i ett förhärjadt land, der alla broar voro upprifna, alla vägar förstörda, gå en säker undergång till mötes. I sjelfva verket fans således intet annat val än att våga tåget till Ukrajne, visserligen långt, mödosamt och till sina följder ovisst, men hvarigenom kriget förlades till ett bördigt land, der armén med lätthet borde kunna underhållas, och der konungen hoppades vinna förstärkning af Kossacker, Turkar och Tartarer.

Konung Carls tåg till Ukrajne har blifvit på de mest olika sätt bedömdt. Å ena sidan har man ansett det såsom ett drag af militäriskt och politiskt snille, hvilket endast till följd af sammanstötande ogynsamma omständigheter misslyckades, å den andra såsom allt för lättsinnigt och äfventyrligt för att kunna ur någon

synpunkt försvaras. Här är icke tillfället att för den ena eller andra meningen gifva fullständiga skäl. Endast i förbigående må den åsigt uttalas, att konungens ställning vid början af hösten 1708 i verkligheten var sådan, att, då han icke ville gå till Lifland, en räddning var föga sannolik, och möjlig endast under förutsättning af en inre upplösning inom det Ryska riket, samt att konungen med understöd af de bundsförvandter, han trodde sig finna i Ukrajne, kunde genom någon djerf och lysande bragd förmå tsaren till en fred, som åtminstone gaf Sverige tid att hemta nya krafter. För vårt ämne är det åter nödigt att söka bestämma, om någon sanning kan ligga i påståendet, att Rehnsköld främjat konungens beslut. * I det föregående har blifvit anfördt,

* K. Lundblad, anf. st. II: 56, säger: "*Gyllenkrook* kallades till konungens tält; *Rehnsköld* och *Meijerfelt* gingo der af och an, den förre synbarligen förnöjd, att hans önskningar, som alltid förde till oförsökta vägar och äfventyr, segrat öfver *Pipers* visare råd. Piper satt vid ett bord, sysselsatt med skrifning." Uti Gyllenkrooks berättelse, som Lundblad i sin framställning af nu i fråga varande tid hufvudsakligen afskrifvit, lyder denna punkt (s. 36): "När jag nu inkom, voro Grefve Piper och Fältmarschalken samt General Major Meijerfelt hos H. M., som viste sig mycket förnögd och nådig emot mig, och tog mig vid armen samt förde mig till sitt bord, därest Grefve Piper satt och skref." Lundblads förvexling, då han gör konungens förnöjelse till Rehnskölds, är uppenbar.

att Rehnsköld i allmänhet manade till försigtighet och vid flera tillfällen afstyrkte sådana företag, som syntes honom vådliga, hvarvid han alltid hade att påräkna understöd af grefve Pipers penna och ord. Det förefaller derföre föga troligt, att han här handlat på alldeles motsatt sätt. Förhastadt måste det ock vara, då man dragit en sådan slutsats af Nordbergs yttrande, att Piper väl viste, att förslaget rörande tåget till Ukrajne icke kom från konungen sjelf. I sina samtal med Gyllenkrook antyder nemligen grefve Piper icke i detta fall någon misstanke mot Rehnsköld, utan skjuter tvärt om skulden på konungens egensinnighet, som gjorde honom otillgänglig för skäl. Möjligen kan man af de i denna del något ofullständiga berättelserna sluta, att Rehnsköld icke med ifver motsatte sig hvad han fann redan vara konungens beslut, och kanske ännu var böjd att hoppas något af konungens lycka. I alla händelser bör man ej glömma, att han var krigare och icke hade anspråk att vara något annat. Han hade afstyrkt konungens planer, då han vetat hvad han såsom krigare borde tillstyrka. Att han nu, då hvarje beslut, som kunde fattas, var förenadt med uppenbar fara, icke ville åtaga sig annat ansvar än det som ålåg honom vid utförandet af konungens

befallningar, kan väl icke klandras, hvaremot man med skäl torde kunna säga, att, då konungen var orubblig i sin föresats, Rehnsköld svårligen kunde göra något bättre än att genom sin hållning söka hos konungens öfriga omgifning ingjuta den tillförsigt, hvaraf nu mer än någonsin tillförene gjordes behof.

Sedan tåget till Ukrajne var beslutadt, återstod att bestämma tiden för uppbrottet. En stor fördel hade varit, om man kunnat vända om för att möta Lewenhaupt, som var väl försedd med proviant, och hvarigenom man äfven vunnit, att hela den Svenska styrkan förr blifvit förenad. Detta tillstyrktes också af Piper, hvaremot Rehnsköld rådde till skyndsamt uppbrott, emedan man saknade föda åt folk och hästar, så att regementen funnos, hvilka under tre veckor icke fått bröd. Till och med Gyllenkrook, som önskade uppskof och åtog sig att anskaffa foder för åtta dagar, medgaf att man möjligen kunde finna bröd att förse ett regemente eller mer, men att för hela armén det var omöjligt. Under sådana omständigheter kunde en befälhafvare, hvars pligt det var att sörja för truppens vård, icke tillstyrka ett beslut, som skulle hafva öfverlemnat hären åt hungersnöd, och det klander, som drabbat Rehnsköld äfven för hans vid detta tillfälle gifna

råd, måste således vara obefogadt. Konungen hade också tröttnat att stå stilla. Den 15 september bröt han upp mot söder, stod den 25 för första gången inom Rysslands gränser i landskapet Severien, och nu började för honom den följd af motgångar, som slutade med fullständig upplösning af den här, han under åtta år fört till lysande segrar.

Huru många grundade anmärkningar tåget till Ukrajne än må föranleda, kan man likväl icke säga, att konungen företog det samma utan att åtgärder blifvit vidtagna, hvilka han visserligen ansåg betryggande. Sålunda fick generalmajor Lybecker, som i Finland förde befälet öfver en väl rustad här af 14,000 man, befallning att samtidigt med konungens tåg åt söder rigta ett anfall mot Petersburg och Nowgorod. Generalen grefve Lewenhaupt skulle med 11,000 man komma hufvudhären till förstärkning, och slutligen påräknade Carl, att Mazeppa skulle i Ukrajne tillföra honom 20,000 man, hvarefter han med en större armé, än han vid något föregående tillfälle haft samlad, kunde mot tsaren rigta det afgörande slaget. Visserligen skulle det möta stora svårigheter att med en så talrik krigshär röra sig i ett land, som fienden sjelf ej tvekade att härja och bränna för att göra det otill-

gängligt, men Carl och hans krigare voro vande vid försakelser och ansträngningar. De hade hittills icke gifvit vika för hinder af sådan art, och man kan således förklara, om också icke försvara, konungens beslut, helst han låtit dåra sig af förespeglingen om Turkiets biträde, som han först långt senare kunde vinna, och om uppror inom Ryssland, hvilket lätt qväfdes och blef utan inflytande.

Hvad angår Lybeckers anfall på Petersburg, bröt han visserligen i slutet af augusti upp från Viborg och öfvergick efter en skarp strid Newafloden, men vände sig derefter, af brist på lifsmedel, åt Ingermanland. Äfven här hade likväl fienden ödelagt landet, så att han fortfarande såg sin här lida af brist, hvartill kommo de besvärligheter, som förorsakades af ett oafbrutet regn. Genom ett djerft anfall lyckades han bemägtiga sig fästet Koporie, der fiendens krigskassa och ej obetydliga förråd föllo i hans händer, men till hans olycka uppsnappades jemväl ett bref från Ryske general-amiralen Apraxin, hvari denne uppgifver sig inom 24 timmar vänta en här af 40,000 man, med hvilken han skulle anfalla Svenskarne och hindra deras återtåg. Brefvet var skrifvet i afsigt att skrämma Lybecker, som föll i snaran och skyndsamt återvände mot kusten,

der amiral Anckarstjerna med en del af Svenska flottan låg för ankar vid Retusari och efter någon tvekan tog de Svenska trupperna om bord. Då de landstego i Viborg, hade de under detta tåg förlorat 3,000 man och flere tusen hästar, hvilka Lybecker låtit döda för att ej lemna dem i fiendens händer.

Icke heller grefve Lewenhaupt lyckades fullständigt utföra sitt uppdrag, oaktadt all den omtanke och skicklighet han dervid ådagalade. Han hade i början af maj varit hos konungen i Radeskowice och återkom den 15 till Riga utan att ännu hafva fått någon annan föreskrift, än att han borde sätta sina trupper i ordning till en förestående marsch, på hvilken proviant för tre månader skulle medföras. Den 26 maj utfärdades till honom konungens befallning att ju förr desto hellre göra sig färdig, så att han i början af juni månad kunde anträda tåget till Berezina-Pazowska vid Berezina-floden, der han hade att vänta vidare order. Enligt Lewenhaupts egen uppgift *, emottog han denna skrifvelse den 7 eller 8 juni. Nordberg ** uppgifver visserligen, att skrifvelsen icke ankom förr än den

* Adam Ludvig Leijonhufvud, *Enväldets skadeliga påfölgder och Aggets bittra frugter*, Stock. 1757, sid. 227.

** *Konung Carl XII:s historia.*

26 juni, men något skäl att gifva honom vitsord framför Lewenhaupt torde så mycket mindre förefinnas, som denne senare utan tvifvel icke skulle hafva underlåtit att anföra en omständighet, som inneburit ett giltigt försvar mot dem, hvilka möjligen kunde anse honom icke hafva med tillräcklig skyndsamhet och drift utfört konungens befallning. På Nordbergs uppgift har man emellertid grundat det påstående, att Rehnsköld af afund öfver Lewenhaupts växande rykte såsom krigare med afsigt velat blottställa honom genom brefvets fördröjande. För Rehnskölds minne är det en lycka, att Lewenhaupt, som vid andra tillfällen ganska oförtäckt uttalar sitt missnöje öfver hans beteende, och i sina anteckningar klagar öfver det sätt, på hvilket han af honom blef behandlad, i detta fall fullständigt visar beskyllningens grundlöshet. I sitt svar till konungen yttrar han sig nemligen öfver omöjligheten att genast bryta opp, men uttrycker sin förhoppning, att alla de under hans befäl stående trupper skulle vara i full marsch innan juni månad gått till ända, på hvilket sätt han icke kunnat yttra sig, om han först den 26 mottagit konungens befallning.

I slutet af juni kunde Lewenhaupt anträda sitt tåg med de regementen, som voro färdiga,

men det dröjde ännu mer än två månader innan han hade hela sin styrka samlad i Dolkinow, hvarifrån han bröt upp den 1 september och ankom efter en ytterst mödosam marsch den 17 till Woronezewitz. Här fick han samma dag en och följande dag två lika lydande skrifvelser med underrättelse, att konungen med sin armé tagit vägen åt Severien, dit han således borde följa. I afseende på dessa skrifvelser, som alla voro af den 14 september, yttrar Lewenhaupt sin förundran, att de blifvit så sent afsända, då ilbud från konungen till honom kunde gå på 24 timmar, och han således, om de genast afgått, kunde haft dem två dagar tidigare. Med anledning häraf har man åter försökt att på Rehnsköld kasta en skugga. Det upplystes nemligen, att den tidigast ankomna skrifvelsen var afsänd först den 16 om aftonen och de båda senare den 17 vid olika tider, hvaraf man tilltrott sig draga den slutsats, att de blifvit af Rehnsköld förhållna. Uttryckligen säger ingen samtida huru härmed tillgått, och likväl synes någon ovisshet i detta hänseende knappt kunna ega rum. Sannolikt förefaller det till en början, att, om Lewenhaupt, som tyckes vid saken hafva fäst stor vigt, icke efter sin förening med konungen deröfver erhållit en nöjaktig förklaring, något ord

derom skulle influtit i hans anteckningar. Härtill kommer nu Gyllenkrooks berättelse, att en Polack, som varit sänd med order till general Lewenhaupt, den 16 återkom, emedan han ej "kunnat komma igenom för fiendens partie." * Det blir häraf nästan påtagligt, att ett bref till Lewenhaupt blifvit redan den 14 afskickadt utan att kunna framkomma, och att derefter tre lika lydande bref med få timmars mellantid afsändes, vittnar i sådant fall blott om en synnerlig angelägenhet att icke lemna honom i okunnighet om den väg, konungen slutligen valt. I alla händelser vållade brefvens sena framkomst ingen skada. Den olycka, som drabbade Lewenhaupt, härrörde icke deraf, utan från konungens af omständigheterna framtvungna beslut att bryta upp innan han med sig förenat den styrka, som under Lewenhaupts befäl skyndade till hans förstärkande. Följden deraf blef, att denna här, öfverlemnad åt sitt eget öde, den 29 september vid Liesna anfölls af en öfverlägsen styrka, mot hvilken han visserligen försvarade sig med tapperhet och framgång, men med så stora förluster, att, då Lewenhaupt ändtligen den 13 oktober sammanträffade med konungen i Rakowitz, han förde

* Gyllenkrooks berättelse, anf. st. s. 39.

med sig endast 6,500 man af de 13,000, med hvilka han lemnat Riga. *

Om man till dessa motgångar lägger, att, då Mazeppa i slutet af september sammanträffade med Carl i Hoski, hans försök att bringa Kossackerna till uppror mot tsaren i hufvudsaken misslyckats, så att han, i stället för utlofvade 20,000 man, förde med sig en styrka, som uppgifves olika, men sannolikt icke öfversteg 5,000 man, samt att till någon del af samma skäl den dessutom föga skicklige Lagercronas försök att bemägtiga sig Severiens förnämsta fästningar, Starodub och Nowgorod-Sewersk, blef utan framgång, befann sig konungen snart i en helt annan ställning än han hade beräknat. I sjelfva verket torde man kunna säga, att den Svenska hären efter denna tid äfven för den mest förhoppningsfulle saknade grundad utsigt till räddning. Huru vida en sådan möjligen kunnat vinnas genom

---

* Den 28 september hade Lewenhaupt, enligt regementsbefälhafvarnes rapporter, 2,000 man rytteri, 2,900 dragoner, 8,000 man fotfolk och 1 kompani Polacker, 50 man, eller tillsammans 12,950 man med 16 kanoner. Den 30 september eller dagen efter slaget återstodo af desse: 1,303 ryttare, 1,749 dragoner och 3,451 man fotfolk, eller tillsammans 6,503 man, så att förlusten var 6,397 man, oberäknadt Polackerna, hvilkas öde är obekant. Robert Petré's dagbok. Handskrift i Upsala universitets bibliotek.

en fred, som i detta ögonblick utan tvifvel blifvit dyrköpt, må lemnas derhän. Visst är, att Carl icke syntes tänka derpå. Om han också under någon tid icke kunde dölja sin oro, hade denna intet inflytande på hans handlingssätt. Gäckad i alla sina förhoppningar och ständigt hotad af en öfverlägsen fiende, som beslutsamt ödelade sitt eget land för att göra det otillgängligt för de främmande härskarorna, förmådde han svårligen rädda något mer än ryktet om ett hjeltemod, som ej kunde brytas, och för detta framgick han, åtminstone skenbart med återvunnet lugn, på sin mot förderfvet lutande bana. Genom skogar och ödemarker, i hvilka hären led otroligt af hunger och sjukdomar, gick hans tåg till Düna-floden, som han först efter en hård strid kunde öfvergå, samt vidare till Mazeppas hufvudstad Baturin, der man hoppades finna rika förråd och goda vinterqvarter. Staden var likväl vid Svenskarnes ankomst uppbränd af den Ryske generalen Menschikow. Tåget måste således under en köld, som kostade tusenden af manskapet lif eller lemmar, fortsättas till Romne samt vidare till Hadjatz, der man ändtligen fann qvarter, ehuru visserligen dåliga och under den tilltagande kölden alldeles otillräckliga. Bataljons-predikanten vid Kronobergs regemente SVEN AGRELL

har i sin dagbok * antecknat, att under juldagarne vid Hadjatz endast vid detta regemente 32 soldater och 2 underofficerare frösо i hjel och mer än 200 man blefvo af kölden så skadade, att de sedan aldrig kunde göra tjenst. Alla hus lågo fulla af sådana, som af frostskada blifvit krymplingar. Hela dagen kördes döde ut på slädar och begrafdes i källare och andra hål, emedan man icke kunde gräfva i den frusna jorden. ”Ingen menniska”, tillägger författaren, ”som ej sett det, kan en gång tro eller inbilla sig detta eländet”. Kronobergs regemente var dock icke det, som led största afgång. Af Landskrona kompani vid norra Skånska kavalleriregementet, som hösten 1708 hade 78 man, dogo under vintern 10 af sjukdom och 13 af förfrysning; en sköt sig under sjukdom och 12 blefvo genom kylskador otjenstbare. Af hela kompaniet, som enligt stat skulle utgjort 125 man, återstodo således endast 42. ** Af hela armén saknades, enligt hvad det sades, på tre nätter ej mindre än 6,000 man. ***

* Handskrift i Vitterhets-Hist. och Antiquitets-Akademiens bibliotek.

** B. A. Ennes, *Biografiska Minnen af konung Carl XII:s krigare*, II: 235.

*** Utdrag af Landshöfdingens, Riddaren af Svärds-Orden, Grefve Nils Bondes egenhändigt författade Lefvernes-Beskrifning. Ennes, anf. st. II: 345.

Äfven krigslyckan började nu vända Carl ryggen. En den 7 januari 1709 midt på dagen företagen stormning af den lilla befäste orten Wiprek blef afslagen. Kommendanten gaf sig visserligen följande natten, men detta temligen gagnlösa företag, som ogillades både af Rehnsköld och Gyllenkrook, hvarföre konungen sjelf uppgjorde planen till anfallet, kostade emellertid Svenskarne omkring 1,000 man, af hvilka 50 officerare. Bland de sårade var äfven Rehnsköld, som fördes till Hadjatz, der han lät förbinda sig, och först efter sex veckor blef så återstäld, att han kunde sitta till häst och åtfölja armén. *

Det kan ej tillhöra denna minnesteckning att anföra alla de strider, alla de mera eller mindre äfventyrliga företag, som under denna vinter föreföllo, och efter hvilka armén fick någon hvila först då konungen i början af mars förlade återstoden af sin här omkring staden Budizin mellan floderna Worskla och Biol. Allt antydde nu, att det skådespel, Carl uppfört inför det förvånade Europa, nalkades sin upplösning. Genom köld, sjukdomar och fiendens vapen förminskad till mindre än hälften af den ursprungliga styrkan, önskade hären slut på ett krig, för

* Ders. s. 346.

hvilket han icke såg något mål. Soldaterna älskade högt konungen, som delade deras faror och försakelser, och de följde honom utan knot. Åtanken på det aflägsna fäderneslandet, som de saknade hopp att återse; fruktan att i ett främmande land, der de ständigt fördjupade sig utan förråd af något slag och utan utsigt till undsättning, falla ett offer för nöd och klimatets hårdhet; kanske också de ständiga striderna mot fiender, hvilkas antal, oaktadt alla förluster, icke minskades: allt detta hade utplånat den hänförelse, som under föregående år fäst segern vid de Svenska fanorna. Bland befälet, som klarare uppfattade ställningen, var misströstan ännu märkbarare och missnöjet med konungens sätt att föra kriget temligen allmänt. Flertalet af generalerna ansåg konungen böra försöka att öfver Dnieper-floden återgå till Polen, hvilket efter deras åsigt var den enda, svaga möjligheten till räddning, och Piper framförde till Carl deras mening, men förgäfves. Konungen fruktade, att ett sådant återtåg skulle betraktas såsom en flykt. Emot de råd, som framställdes af Piper, Rehnsköld och Mazeppa, beslöt han att stanna i Ukrajne, der han af Zaporog-Kossackerna väntade en förstärkning, som han verkligen erhöll, och hoppades eller åtminstone sade sig hop-

pas undsättning jemväl af Stanislaus och general Krassow. För att få fast fot i landet, fattade han beslutet att bemägtiga sig Pultawa. I och för sig mindre betydlig, hade denna fästning under vintern blifvit förstärkt och var försedd med en talrik garnison, hvarjemte tsaren stod bakom fästningen med den Ryska hären, hvilken, enligt hvad det säges, slutligen uppgick till 80,000 man. Allt det högre befälet, framför alla Gyllenkrook, åt hvilken konungen uppdrog att leda belägringen, afstyrkte detta företag såsom omöjligt, helst Svenska armén saknade tillräckligt antal kanoner och dugligt krut. Enligt Gyllenkrooks berättelse, trodde konungen, att fästningen skulle gifva sig så snart besättningen såg, att Svenskarne ärnade anfalla, så att icke en gång stormning, naturligtvis ännu mindre en regelbunden belägring, skulle blifva af nöden. Då generalen sökte förmå konungen att afstå från ett företag, hvilket han ansåg icke kunna få framgång, "om icke en extraordinär lycka kom emellan", svarade Carl leende: "Vi måste göra det som extraordinärt är, så ha vi beröm och gloire deraf." Såsom vanligt, förblef han orubblig vid sin en gång fattade föresats, och den 1 maj började belägringen.

Några författare, bland dem Adlerfeld *, från hvilken kanske alla de öfriga lånat sin mening, hafva antagit, att belägringen af Pultawa icke åsyftade intagandet af denna fästning, utan var en krigslist för att under en låtsad belägring sysselsätta fienden, till dess konung Stanislaus och general Krassow hunnit ankomma, hvarefter Carl ville locka tsaren till en drabbning på öppna fältet, som denne hittills undvikit. Det är svårt att bestrida möjligheten häraf, men föga sannolikt förefaller det, att öfriga samtida och på stället närvarande antecknare af händelserna — särskildt Lewenhaupt och Gyllenkrook — skulle varit okunnige om eller med afsigt förbigått en sådan omständighet. Det synes ej heller vara ett förhöjande af Carl XII:s ära såsom fältherre att låta honom, som var fienden så betydligt underlägsen i antal, hvars artilleri till en stor del gått förloradt, och som, enligt flere författares samstämmande vittnesbörd, saknade krut både för kanoner och handgevär, uppoffra tusenden af sina

* M. Gustave Adlerfeld, *Histoire Militaire de Charles XII.* Paris, 1741. Gyllenkrook berättar väl, anf. st. s. 97, att han frågat Rehnsköld, hvarföre konungen låter attaquera Pultawa, då han fick till svar: ”Konungen vill hafva en amusement, till dess konung Stanislaus kommer”; men detta bevisar ingalunda, att belägringen *endast* var ett tidsfördrif.

krigare i dagligen förefallande mindre strider under en belägring utan annat ändamål än att vinna en tid, som fienden vida bättre kunde använda att samla, ordna och öfva sig till en blifvande hufvuddrabbning.

Låtsad eller allvarlig, fördes belägringen i alla händelser lamt. Svenska armén hade under kriget förlorat sina skickligaste ingeniör-officerare, medel för en verksam beskjutning saknades, och en stormning, som eljest låg i konungens smak, ville han här icke våga. Zaporogerna, som användes att uppkasta löpgrafvarna, ledo stora förluster och vägrade att fortsätta med ett arbete, hvilket de betraktade såsom ett slafveri. Dessutom blef sommarhettan tryckande, man började att sakna födoämnen, och soldaterna hördes ropa efter *bröd eller död,* af hvilka den senare var lättare att finna än det förra. Ett sådant tillstånd kunde icke fortfara. Med eller mot sin vilja måste konungen derpå göra ett slut.

Under belägringens början deltog Rehnsköld ej deri. Konungen hade skickat honom med större delen af rytteriet och några bataljoner fotfolk till Zuchi, en mil från Pultawa, emedan fienden der gått öfver Worskla-strömmen och hotade med ett anfall. Först den 17 juni, sedan konungen, som fortfarande med allt för stor djerf-

het utsatte sig för den ögonskenligaste fara, blifvit sårad, ryckte fältmarskalken med alla sina trupper närmare det kongliga lägret, och var sedan den som der förde det synbara befälet, ehuru konungen fortfor att gifva sina befallningar, som blefvo bestämmande för alla hufvudsakliga åtgärder. Berättelserna om det som tilldrog sig under dagarne närmast det olycksdigra slaget vid Pultawa, så väl som rörande sjelfva slaget, äro temligen orediga och ej sällan hvarandra motsägande, så att det verkliga förloppet är svårt att uppgifva äfven i frågor, som på utgången kunna haft ett väsentligt inflytande. * Sålunda

* Anledningen härtill torde väl hufvudsakligen vara, att flertalet af dem, som rörande striden skulle kunnat lemna en verkligt upplysande framställning, stupade i slaget eller såsom fångne saknade tillfälle att derom göra anteckningar. Mera hade man kunnat vänta af de få, som åtföljde Carl XII till Turkiet; men det tyckes som konungen sjelf hade önskat hålla de hemmavarande i okunnighet rörande olyckans omfattning, och hans omgifning borde i sådant fall icke motverka hans afsigter. I konungens bref till Rådet angående slaget vid Pultawa, dat. Lägret vid staden Ossow utmed Svarta hafvet den 12 juli 1709, angifver han fiendens fördelaktiga ställning såsom orsak till nederlaget, och medgifver, "at mästadelen Fotfolket blifvit förlorat, och sjelfva Rytteriet lidit också stor afbräck", samt längre fram, att "en del Officerare med några få gemene af Gardet finnes än i behåld, tillika med några få Officerare och gemene af det andra Fotfolket", men yttrar dock sin förmodan, att "fienden innan kort skal åter kunna

säges af några, att Piper och Rehnsköld aftonen den 27 juni voro kallade till konungen, då beslut fattades om följande dagens anfall, hvarefter slagordning uppgjordes och lemnades infanteri-öfverstarne till afskrift. Enligt en annan berättelse hade ingen plan för striden blifvit uppgjord, utan hade konungen natten till den 28 juni låtit kalla Rehnsköld och befalt honom att vidtaga sina anordningar för att följande dagen anfalla den Ryska hären. Rehnsköld gjorde ingen invändning, utan gick ut för att lyda. Vid ingången till konungens tält mötte han Piper, som frågade honom, om något nytt förekommit. "Nej", svarade Rehnsköld kallt och gick vidare. Då Piper kom in i tältet, frågade konungen, om icke Rehnsköld berättat honom något. "Intet", svarade Piper. "Nå väl", sade konungen, "då skall jag underrätta er, att vi i morgon anfalla." Piper blef förskräckt öfver detta förtviflade beslut; men som han viste, att konungen icke deri skulle göra någon ändring, teg han och lemnade honom i ro att sofva till dagens inbrott. Möjligen låta sig dessa stridiga framställningar sammanjemka så-

---

så tvingas, att man lärer kunna vinna utaf honom alt hvad man åstundar." *Historiska Handlingar,* till trycket befordrade af K. Samfundet för utg. af Handskrifter rörande Skand. Historia, IV: 155.

lunda, att konungen den 27 juni beslutit ett anfall utan att ännu bestämma tiden för det samma, men att han först under natten derom gifvit Rehnsköld befallning. Hvad åter angår den uppgjorda slagordningen, innehöll denna, enligt alla uppgifter, endast en föreskrift om truppernas uppställning före striden, men intet om de särskilda afdelningarnas uppdrag vid dess utförande, och man har således med skäl kunnat säga, att en plan för sjelfva striden icke var på förhand bestämd.

Det hade emellertid blifvit Rehnskölds sorgliga lott att föra Carl XII:s segerrika här till ett oundvikligt nederlag. Att han blifvit hårdt bedömd för det sätt, på hvilket han utförde sitt svåra värf, kan knappt väcka förundran. Det tyckes som skulle ett folk vid en liden olycka alltid behöfva någon, på hvilken det kan kasta skulden. Konungen, ännu alltid älskad och beundrad, samt dessutom för tillfället sårad, måste naturligtvis skonas; Rehnsköld stod honom närmast och blef offret. Utan allt fog har han visserligen icke heller blifvit klandrad. Af de trovärdiga berättelser, man från denna tid eger, framgår obestridligt, att hans lynne, som under den senare tiden blifvit mera retligt, under de närmast föregående dagarne och särdeles under

den afgörande striden hänförde honom till utbrott, sårande för de underlydande och för hvilka icke en gång konungen lärer varit fredad. Grefve Lewenhaupt, som sjelf mer än en gång fick erfara fältmarskalkens dåliga lynne, berättar nemligen, att Rehnsköld med anledning af en, enligt hvad han icke utan skäl trodde, af konungen gifven befallning yttrat: "Ja, si så gör Herren alltid; jag får icke göra som jag vill. Gud gifve Herren ville låta mig råda." Ännu mer måste det läggas honom till last, att han under sjelfva slaget icke gaf sina befallningar med den klarhet och lugna besinning, som böra utmärka den högste befälhafvaren, i hvilket hänseende sådana mot honom uppträdande vittnen som Lewenhaupt, Gyllenkrook och Creutz icke kunna jäfvas. För att bedöma honom rättvist måste man likväl komma i håg, att han emottog befälet i ett ögonblick, då en seger i sjelfva verket var omöjlig. Underlägsenheten i antal var sådan, att han i striden mot 80,000 Ryssar kunde sätta endast 12,800 Svenskar och några få tusen Zaporoger. Artilleriet hade visserligen 30 kanoner, men af brist på kulor och krut kunde endast 4 begagnas, under det att fienden hade, enligt lägsta uppgift, 120, och fotfolkets krut var sådant, att "merendels endast fängkrutet brann af, och de skotten,

som gingo löst, voro lika som hade man slagit några handskar tillsammans." Detta, men framför allt annat truppernas utmattning och modlöshet, måste hos en man med Rehnskölds erfarenhet hafva aflägsnat hvarje hopp om en lycklig utgång, och kunde någon gång göra honom villrådig. Härtill kom, att generalerna, män sådane som Lewenhaupt och Creutz, visserligen gjorde sin pligt, hvaremot andra underordnade befälhafvare stundom handlade efter egen ingifvelse. Till och med grefve Piper, som ej var krigare, trodde sig kunna gifva råd, hvilka af konungen följdes och rubbade ordningen. Sålunda yrkade Rehnsköld, då Svenskarne i början af slaget haft framgång, att man borde för stridens fortsättande invänta artilleriet och Mazeppas framkomst till slagfältet, men Piper sade: "man måste smida medan jernet är varmt och icke gifva fienden tid att hemta sig", och i öfverensstämmelse härmed gaf konungen sina befallningar. Hvad som under sådana omständigheter kunde räddas, var icke fältherrens lager, endast soldatens ära, och för denna gjorde Rehnsköld nog för att hans minne må hållas i aktning. Det var först sedan flera regementen förlorat nästan allt högre befäl och mer än hälften af sitt manskap, och då konungen sjelf, som låtit

på en bår bära sig i elden, ej vidare med sin röst kunde hejda den började flykten, som Rehnsköld utropade: "Eders Majestät! vårt fotfolk är förstördt. Gossar, sen till att I rädden konungen!" hvarefter han med förtviflans mod åter störtade sig i striden, der han dock snart blef öfvermannad och fången. Härmed var ock slaget förloradt. Den 1 juli gaf sig återstoden af den Svenska hären, — men konungen var räddad.

Då de förnämste fångarne dagen efter slaget fördelades mellan de Ryske generalerna och ministrarne, kom Rehnsköld till fältmarskalken Scheremotsew, som bemötte honom med höflighet. Några dagar senare inbjöd tsaren fångarne till en måltid, efter hvars slut han samtalade med flere bland dem, äfven med Rehnsköld, som på tsarens fråga: "huru Svenskarne kunnat våga att med en så ringa styrka intränga i ett stort och vidsträckt rike?" svarade, att generalerna varit pligtige att med all trohet fullgöra konungens befallningar, äfven om de för sig sjelfve varit af annan mening. Såsom ett bevis på sin aktning lät tsaren till honom återställa hans värja med tillsägelse, att det skedde såsom vedergällning för hans trohet mot sin konung. Af det klander, för hvilket Rehnsköld varit ett föremål, är en stor del en följd af denna trohet, och efter-

verlden skall derföre ej mindre än den Ryske tsaren vara benägen att göra honom rättvisa.

Den 21 juli fördes Rehnsköld jemte flere generaler och högre officerare till ett furst Menschikow tillhörigt slott, Oranienburg, nära Woronecz. Hans fångenskap var der lindrig, men han var dock fånge och måste, skild från hustru och anhöriga, tillbringa sin tid, hvarvid läsning af andliga och historiska skrifter var hans förnämsta sysselsättning. I början af december flyttades han jemte de öfriga fångarne till Moskwa, der de måste deltaga i det triumftåg, hvarmed tsaren firade sin seger. Rehnsköld och grefve Piper, som äfven blifvit fången vid Pultawa, utgjorde fångarnes sista led, hvarefter omedelbart följde tsaren med furst Menschikow på sin högra och furst Dolgoruki på sin venstra sida. Fångarne gingo till fots och fördes jemte det eröfrade Svenska artilleriet, pukor, fanor, standarer och andra segertecken genom nästan hela staden, der flere äreportar voro uppresta, smyckade med taflor och inskrifter af ett för Svenskarne smädligt innehåll. I medlet af januari 1710 fördes de fleste fångarne i flockar af hundra man till trakterna kring Arkangel, Kasan och Astrakan. En del qvarstannade emellertid i Moskwa, der de ledo en nöd, som Piper och Rehnsköld, oaktadt

med betydliga enskilda uppoffringar, förgäfves bemödade sig att alldeles afhjelpa. Den fortfarande oenigheten mellan desse män var i början till stor skada, och flere af de Svenske generalerna sökte åstadkomma en förlikning, till hvilken dock Rehnsköld icke syntes benägen. Med ett häftigt lynne var han likväl i grunden god och välvillig. Kanske ångrade han sig eller gaf han vika för ögonblickets behof af enig samverkan mellan dem, till hvilka hans olycklige landsmän måste söka en tillflykt i sin nöd. Nog af, dagen efter det fruktlösa medlingsförsöket inträdde han i grefve Pipers rum, samtalade med honom såsom hade mellan dem intet förefallit, och härmed synas spåren af deras ovänskap utplånade.

Den 20 september 1710 kom befallning, att Piper och Rehnsköld skulle föras till Petersburg, dit de efter en besvärlig resa ankommo den 4 oktober. Följande dagen fördes de upp i senaten, der de tillfrågades, om de ville samtycka till en utvexling af general-guvernören grefve Stromberg mot general Weide. De svarade, att de icke hade uppdrag att afhandla om utvexling af fångar, och att de ej ansågo Stromberg såsom krigsfånge, emedan han efter en ren och tydlig kapitulation blifvit tagen i Riga, hvaremot Weide

blifvit fången vid Narva. Några dagars betänketid blef dem lemnad, hvarefter de åter förekallades och underrättades, att tsaren beslutit sätta dem i frihet, om de skriftligen förbunde sig att i sina ställen återsända prinsen af Melite och knes Dolgoruki, samt bifölle Strombergs utbytande mot Weide. De vägrade nu åter till en början, men hotades då med en så svår behandling, att de slutligen undertecknade en för ändamålet uppsatt skrift. Utvexlingen af Stromberg och Weide blef också verkstäld, men Piper och Rehnsköld återsändes den 3 januari 1711 till Moskwa. Här lefde de temligen väl, dock endast så vidt deras egna tillgångar medgåfvo, ty ehuru konungen uti flera från Bender i september månad 1709 aflåtna skrifvelser befalt, att Rehnsköld under fångenskapen skulle uppbära hela sin lön, kunde dessa befallningar under den i fäderneslandet rådande förlägenheten icke efterkommas. * Piper och Rehnsköld förde gemensamt, utan annan fullmagt än den behofvet gaf dem, styrelsen öfver de i Ryssland fångne Svenskarne, samt emottogo och fördelade de från Sverige kommande

* Uti en skrifvelse till prinsessan Ulrika Eleonora, dat. Moskau den 18 februari 1714, anhåller Rehnsköld om befallning till statskontoret angående utbetalningen af hans lön, icke för hans egen skull, utan för att rädda de öfriga nödlidande fångarne. Orig. i riks-arkivet.

bidragen till deras underhåll. Huru otillräckliga dessa voro, bevittnas bland annat af de under åren 1713 och 1714 skrifna bref till regeringen i Sverige, till tsaren, furst Menschikow m. fl., undertecknade dels af Piper ensam, dels af honom och Rehnsköld gemensamt, af hvilka afskrifter förvaras i riks-arkivet. Det gick så långt, att samtlige de fångne officerarne den 14 januari 1714 af tsaren begärde, att dem måtte bestås vanligt fångtraktamente såsom åt soldaterna, eller 3 styfver om dagen, så att de ej måtte dö af hunger.

I allmänhet behandlades generalerna väl och med aktning, dock skedde häri beklagliga afbrott. Så kom den 17 januari 1712 klockan 8 om aftonen befallning, att de inom en timme skulle bortföras. Inga föreställningar, såsom med afseende på ålder, sjukdom eller den starka kölden, kunde hjelpa. Första aftonen fördes de blott till förstäderna, der de under sträng bevakning inqvarterades i små kyffen, herrar och drängar i samma rum. Följande dagen sändes de vidare, hvar och en åt sitt håll, men återfördes efter tre dagar till Moskwa och inqvarterades, för att försona den hårda behandlingen, hos vissa bojarer, der de erhöllo fria husrum och uppassning. Något senare måste de likväl flytta till det hus, grefve

Piper fått hyra, och hvilket var temligen rymligt. Om anledningen till denna händelse gingo åtskilliga berättelser. Den sannolikaste är, att tsaren, förledd af en falsk uppgift om en hemlig skriftvexling mellan de Svenske generalerna och Bender, gifvit senaten i Moskwa befallning, att alla der varande Svenske fångar skulle aflifvas, men att furst Menschikow, som på förhand antog att tsaren efter närmare besinnande skulle ångra sig, gifvit en särskild befallning om uppskof med verkställigheten, hvarigenom de räddades.

Långvarigare var den olägenhet, som förorsakades dem af följande anledning. Tvenne officerare, öfverste Wachtmeister och öfverstelöjtnant von Brömsen, hade år 1713 mot borgen af fyra öfverstar fått resa till Sverige för att bereda sin utvexling, men med förbindelse att, om de ej lyckades, åter inställa sig inom en bestämd tid. Då detta ej skędde, blefvo ej blott borgesmännen satte i hårdt fängelse, der de ledo af köld, mörker, stank och ohyra, så att två af dem voro nära döden. Äfven Piper och Rehnsköld fingo i sina qvarter en sträng arrest. I deras rum stäldes soldater med dragna svärd, och de fingo hvarken tala med hvarandra eller bevista gudstjensten. Båda sökte genom flera skrifvelser att häri vinna ändring, men länge

förgäfves. Uppgift saknas, huru länge detta förhållande fortfor, men af deras bref inhemtas, att de ännu i medlet af juni 1714 icke lyckats erhålla någon lindring. Må hända skedde detta för Rehnsköld icke förr än grefve Piper i slutet af sistnämnda år fördes till Petersburg, för att efter svåra lidanden sluta sina dagar på fästningen Nöteborg den 19 maj 1716.

Äfven i början af år 1715 blefvo flere af de Svenske generalerna förde från Moskwa åt skilda håll, för att genom utsigten af en svårare fångenskap förmå dem att antaga Rysk tjenst, hvilket likväl icke lyckades.

Sedan grefve Piper var borta, öfvertog Rehnsköld till en början ensam ledningen af fångarnes angelägenheter och egnade dem den största omsorg. Målande ställningen och sina bekymmer, skrifver han till statskontoret den 28 december 1714: "Deras ärade skrifvelse, dat. den 30 sistl. till kongl. rådet, öfverste-marskalken Piper och mig, är oss för kort tid sedan väl tillhandakommen, jemte en vexel dervid af 3,600 rubel till fångarnes underhåll, hvilken man låtit inkassera. Sedermera är händt, att icke allenast kongl. rådet, öfverste-marskalken plötsligen är blefven bortförd härifrån, utan är ock jag, jemte det öfriga generalitetet, ansagd, att äfven oss

det samma i dessa dagar lärer vederfaras, hvarigenom oss betages tillfälle att continuera uti den omsorg vi härtills efter möjligaste burit till de arme, usle och förlåtne fångarnes räddning, som äro kringströdde här i landet. . Önskligt hade varit, att det kongl. statskontoret vid sådan kristlig och billig omsorg hade kunnat gripa oss med större eftertryck under armarne, och alltför beklagligt är nu, att efter så långt väntande och så många goda löften ingen erkläckligare summa följt än som ofvanbemälte ringa post, hvilken, när den samma fördelas mellan alla samtlige, löper intet mera än fem daler s:mt på personen. Jag ser alltså med största bedröfvelse fångarnes ändtliga undergång och förtviflan för ögonen. De hafva till en så stor myckenhet härtills tåleligen och sjelf med fiendens förundran dragit den allra svåraste och bittraste nöden blott af trohet till sin konung och öfverhet, ja många af hunger och nakenhet satt lifvet till, utan att vilja bryta sådan trohet, huru de ock dertill blifvit lockade."

Officerarnes belägenhet var icke mycket bättre än manskapets, ehuru Rehnsköld äfven för dem gjorde hvad som stod i hans förmåga. För flere bland dem höll han öppet bord, och meddelade dem derjemte undervisning i krigskonstens sär-

skilda delar, så att de som icke funnit någon sysselsättning, hvarmed de kunde bidraga till sitt uppehälle, icke tillbragte sin tid utan gagn.

Olyckan, fångenskapen och de allvarliga pligter, omständigheterna under denna tid ålade Rehnsköld, synas hafva böjt det häftiga lynne och det öfvermod, för hvilka han, såsom redan är nämndt, blifvit bittert och ej utan skäl klandrad. Sannolikt påverkades han ock af det varma andliga lif, som vaknat hos de fångne, för hvilkas själavård gjordes allt hvad omständigheterna kunde medgifva. En kyrkostyrelse inrättades i Moskwa och under denna lydde mer än sextio fångne fältprester, hvilka i allmänhet fått åtfölja sina regementen till de delar af landet, der dessa voro förlagda. Der prest saknades, ersattes han, så godt sig göra lät, af någon bland officerarne. Konsistoriet i Moskwa vigde äfven prester i de aflidnes ställe. Då förrådet af andaktsböcker var ringa, afskrefvo officerarne dem som funnos, hvarefter dessa handskrifter gingo i lån från den ene till den andre. Likasom i fäderneslandet, firade Svenskarne i Ryssland fyra böndagar, till hvilka texterna utsågos i början af Piper, sedan af Rehnsköld och, efter hans utvexling, af den äldste generalen. Vi kunna ej lemna detta ämne utan att omnämna Curt Fre-

drik von Wreech, från hvilken den andliga rörelsen i väsentlig mån utgick, och som i Tobolsk inrättade en skola, hvilken slutligen förvärfvade det anseende, att äfven Ryssar önskade få sina barn der undervisade. *

Frågan om Rehnskölds utvexling synes första gången hafva blifvit väckt redan den 1 juni 1710, då Rådet uti en skrifvelse till konungen föreslog, att han eller grefve Piper skulle utvexlas mot prinsen af Melite. Hvarföre saken då förföll är obekant, men att konungen i början önskade de båda riksrådens befrielse, visar sig af en hans skrifvelse till Rådet den 12 juni 1711, hvari Rådet anbefalles att med flit drifva derpå. Under tiden hade Rådet gifvit Rehnsköld tillåtelse att "på dess parole och mot dess revers" få resa till varma bad för att sköta sin försvagade helsa, och underställde konungen i skrifvelse den 11 juli 1711 en från Rehnsköld insänd anhållan att få begagna det löfte om befrielse, som blifvit honom gifvet mot förbindelse å hans sida, att han så länge kriget fortfore icke skulle låta bruka sig i krigstjenst mot tsaren eller dess allierade, till dess hans utvexling mot en general-fältmarskalk kunde följa. Härpå svarade konungen den

* Curt Fredrik von Wreech, *Historie von denen Schwedischen Gefangenen in Russland und Siberien.* Sorau, 1725.

26 oktober s. å., "att som Wij finna en sådan revers och försäkringsskrifft som åstundas icke allenast ovanlig och mot allt bruk, utan ock för Eder såsom sittande uti Wårt ställe aldeles oanständig, så kunna Wij dertill aldeles intet samtycka." Någon ansökan i likartadt syfte torde sedan icke blifvit framstäld. Först under fredsunderhandlingarna på Åland, då tsaren ville gifva ett bevis af sina vänskapliga tänkesätt, erbjöd han sig att utvexla Rehnsköld mot de Ryske generalerna furst Trubetskoi och grefve Gollowin, hvartill konungen lemnade sitt samtycke, och den 1 juli 1718 återfick Rehnsköld efter nio års fångenskap sin frihet. I augusti månad gick han öfver Petersburg och Åbo till Stockholm, dit han ändtligen efter aderton års frånvaro återkom. Med förundran funno hans vänner, att hvarken hans sextiosju år, fälttågens mödor eller fångenskapens sorger och lidanden kunnat förändra hans utseende, som, från ungdomen fördelaktigt, ännu företedde mannaålderns kraft och lifiighet.

Sedan Rehnsköld en kort tid njutit af lyckan att åter vara i fäderneslandet och återse sin maka, från hvilken han under elfva år eller sedan vistandet i Alt-Ranstadt lefvat långt aflägsnad, begaf han sig till Skåne, der konungen då vistades, och blef af honom väl emottagen. Han åtföljde också

Carl till Fredrikshalds belägring, likväl utan att han der hade något befäl. Stor var hans smärta, då hjeltekonungen, som han så ofta åtföljt i kulregnet, här fann den död, för hvilken det tycktes hafva varit honom ett nöje att utsätta sig. Det blef Rehnskölds sorgliga pligt att, jemte fältmarskalken grefve Carl Gustaf Mörner, den 1 december underteckna den skrifvelse, hvarigenom Rådet i Stockholm underrättades om konungens död och det i ett krigsråd enhälligt fattade beslutet att upphäfva den började belägringen. Han åtföljde också det kongliga liktåget till Carlberg och bevistade sedan jemväl konungens högtidliga begrafning i Riddarholmskyrkan den 26 februari 1719.

Det har blifvit sagdt, att Rehnsköld i striden om tronföljden efter Carl XII:s död slutit sig till hertigens af Holstein parti, men detta saknar all grund. För prinsessan Ulrika Eleonora hyste han personlig tillgifvenhet, hvarå man har bevis i de omkring åttio i riks-arkivet förvarade bref, i hvilka han under kriget i Polen underrättade henne om konungens företag och händelsernas gång. I allmänhet gaf han icke sina åsigter i politiska frågor till känna och torde med sådana föga hafva sysselsatt sig, men i afseende på den här i fråga varande är visst, att han, långt ifrån

att befordra hertigens planer, var bland dem som förmådde honom att derifrån afstå.

Det dröjde ej länge, förr än Rehnskölds pröfvade erfarenhet måste tagas i anspråk till fäderneslandets försvar. Under kriget med Danmark blef han den 23 maj 1719 förordnad att föra befälet öfver de Svenska trupperna i Bohus län och Skåne. Ehuru nära sjuttio år gammal, utvecklade han härvid samma verksamhet, som utmärkt hans kraftfullaste år. Då han den 2 juni ankom till Göteborg, der fältmarskalken grefve Mörner dittills fört befälet, fann han fästningen förfallen och i saknad af artilleri. Åtgärder blefvo genast vidtagna att sätta henne i försvarbart skick. Enahanda var förhållandet med Bohus. Härifrån begaf sig Rehnsköld till Marstrand, Uddevalla och Strömstad, allestädes ordnande försvaret så vidt tillgångarne medgåfvo. Den 10 juni var han åter i Göteborg, der underrättelser inlupo, att den Danska flottan erhållit förstärkning, och som man derföre snart kunde vänta ett anfall, måste arbetet på försvaret fortskyndas. Allmogen från närmaste härader inkallades att arbeta på befästningarna, hvartill äfven stadens borgerskap användes. Rehnsköld gaf emellertid cheferna för de i staden varande regementen till känna, "att hans väsende intet vore att i staden

och inom murarne förblifva, utan att han måste i fält söka göra fienden afbräck och således afhålla honom från att bruka sin force mot fästningarna.” Man fick också nu veta, att konungen af Danmark seglat till Norge, så att inbrott derifrån af Danskarne var att befara, hvarföre Rehnsköld den 17 juni åter begaf sig till Uddevalla, der han efter hållet krigsråd vidtog åtgärder för att bringa så mycket som möjligt af de i Strömstad samlade förråd i säkerhet. För att i händelse af behof understödja general-major von Essen, som der förde befälet, och hindra Danskarne att afskära hans återtåg, skickades några sqvadroner till Svarteborg, och sedan Rehnsköld meddelat i öfrigt nödiga föreskrifter, återvände han den 26 juni till Göteborg, men var redan den 29 åter i Uddevalla och den 2 juli i Strömstad, som nu hotades af den fiendtliga armén. Då Danska flottan beherskade sjön, så att ingen transport kunde ske den vägen, och hästar saknades att landvägen föra undan förråden, lät han sänka dem, förstöra befästningarna, och gaf Essen befallning att draga sig mot Uddevalla. Sjelf begaf han sig dit redan följande dagen, och bröt den 9 med större delen af sina trupper upp till Qvistrum och Saltkällan, der han förenade sig med Essens corps och beslöt att in-

vänta fienden. Rehnsköld hade nu endast omkring 5,000 man att ställa mot fiendens 23,000 och ville derföre ogerna dela sin styrka, men skickade dock en mindre afdelning för att skydda Dalsland och Venersborg och vara färdig att hota fiendens rygg, om han vågade sig längre in i Bohus län. Det dröjde likväl endast några få dagar förr än underrättelse ingick, att Danskarne inskeppade sig vid Strömstad, och som Rehnsköld befarade ett anfall på Göteborg eller Uddevalla, drog han sig den 13 juli närmare sistnämnda stad, intog en fast ställning och skickade en bataljon af Skaraborgs regemente att förstärka posteringen på Hisingen. Fienden försökte också ett anfall på Nya Elfsborg, som likväl försvarades tappert af öfverste-löjtnant Lillie, understödd af artilleriet på Hisingen, så att Danskarne måste med förlust draga sig till baka. Den enda fördel, de under detta fälttåg vunno, var intagandet af Marstrands fästning, hvilket icke skulle lyckats dem, om icke, såsom Rehnsköld uti sin berättelse till regeringen uttrycker sig, "kommendanten Dankwardts oförstånd samt allt för stora räddhåga och feghet blifvit orsak till den snart inprenabla fästningens liderliga öfvergång."

I början af augusti hemsändes Danske konungens Tyska regementen sjövägen från Strömstad, och de Norska gingo åter öfver Svinesund. Fiendtligheterna voro således på detta håll slutade, men som ett anfall kunde befaras i Skåne, begaf sig Rehnsköld dit i slutet af månaden, undersökte fästningarnas tillstånd och ordnade försvaret. Anfallet uteblef likväl och stillestånd afslöts i oktober, då han återvände till Stockholm, der han den 9 november åter började att bevista Rådets sammanträden. Så vidt rådsprotokollen upplysa, deltog han dock föga i öfverläggningarna. Yttranden af honom förekomma hufvudsakligen i frågor, som rörde försvaret, någon gång också då Rådet hade att uttala sig angående de då bedrifna fredsunderhandlingarna.

Ehuru Rehnsköld före slutet af sommarens fälttåg erhöll förstärkning, är det obestridligt, att hans rastlösa verksamhet, det omdöme hvarmed han förstod att välja de ställningar, han tid efter annan intog, och slutligen hans rykte såsom en af tidens störste härförare väsentligen bidrogo att hejda fienden och hindra hans framgång. Hans motståndare hafva likväl icke härigenom kunnat bringas till tystnad; tvärt om hafva de beskylt honom för förräderi och feghet. Oaktadt hela hans föregående lefnad intygade, att

tanken på ett förräderi var hos honom lika omöjlig som en känsla af fruktan, hafva de funnit en och annan, som lättroget lyssnat till deras ord, och det är derföre angeläget att tillse, hvilket stöd beskyllningarna kunna ega i samtida handlingar. Man finner då i viss mån förräderi antydt uti en uppsats, hvari förekommer, att Rehnsköld "lät kommandot gå som det kunde för att få ständerna i knipan till att göra hvad armén ville" *; men hela denna uppsats af okänd författare kan omöjligen förtjena afseende, då han står i strid med hvad man af offentliga handlingar känner. Såsom grund till beskyllningen för feghet har man åter antagit Rehnskölds svar till generalmajor Schwerin, som vid ett tillfälle anhöll om tillstånd att få angripa Danskarnes läger: "Min käre Schwerin, det får nu intet gå som i kung Carls tid. Jag har från högre ort befallning att skona manskapet och intet sätta dem i oträngda mål uti någon fara: kan således intet gifva bifall till att våga en så äfventyrlig sak." ** Långt ifrån att förtjena klander, synes detta enkla svar endast innebära

* Handlingar rörande Skandinaviens historia, VII: 257.

** B. W. Carlberg, *Berättelse hvad sig tilldrog Åren 1718 och 1719 efter Konung Carl XII:s död, vid och under Arméens Retirade utur Norrige.* Handlingar rörande Skandinaviens historia, II: 150.

en bekräftelse på den pligttrohet, hvarmed Rehnsköld, som af underhafvande fordrade ovilkorlig lydnad, sjelf följde honom gifna befallningar. Samvetsgrant hade han vid flera tillfällen verkstält konung Carls order, sedan han förgäfves afstyrkt deras meddelande. Så mycket hellre måste han nu lyda, som landets hela ställning och särskildt dess brist på folk icke tilläto honom att våga något, som bar stämpeln af äfventyr. Slutligen kunde han icke vara okunnig om de bemödanden att åstadkomma fred, som nu gjordes, och det hade då varit å hans sida föga klokt att tillåta ett företag, hvilket, om det misslyckats, haft till följd, utom andra olägenheter, äfven den att stegra fiendens anspråk.

Samme berättare ogillar och stämplar ej otydligt såsom frukten af en ogrundad rädsla, att Rehnsköld lät förstöra de i Strömstad samlade förråden, hvartill de giltiga skälen af fältmarskalken sjelf anföras i hans till regeringen afgifna berättelse, som här ofvan blifvit följd. Författaren har dock en, om också ej fullt nöjaktig, ursäkt för sitt misstag, nemligen att han, som år 1719 var 24 år gammal och löjtnant vid fortifikationen, år 1775 vid åttio års ålder ur minnet författade sin berättelse.

Rehnsköld bevistade 1719 och 1720 årens riksdagar i Stockholm, men omnämnes i ridderskapet och adelns protokoll endast vid tillfällen då riksens råd å embetets vägnar infunnit sig i ståndet. Såsom äldsta riksråd tillkom det honom att, jemte erkebiskopen i Upsala, vid Fredrik I:s kröning sätta kronan på hans hufvud. Konungen visade honom ständigt synnerligt förtroende, rådfrågade honom ofta, företrädesvis i angelägenheter som rörde försvarsväsendet, och hade honom gerna till följeslagare under sina resor inom landet. Den 20 januari 1722 infann sig Rehnsköld för sista gången i Rådet, der han anmälde, att han af konungen blifvit kallad till Kungsör, så att han på någon tid icke kunde bevista rådslagen. Under den resa, han omedelbart derefter företog, insjuknade han på Läggestads gästgifvaregård i Södermanland häftigt af feber och blodspottning, troligen en följd af den skada han, enligt hvad förut är omtaladt, erhöll vid belägringen af Wiprek, der han af ett granatstycke träffades för bröstet. De skickligaste läkare ankommo från Stockholm, men deras konst var fruktlös. Med lugn emotsåg Rehnsköld sin förestående död och yttrade, att "så litet som det bekymrat honom förr, då han i sin kallelse gått döden till mötes, så likgiltigt var det honom nu, hvad orten angick, om det

vore Guds vilja, att han icke med lifvet skulle komma derifrån, ty det kommer icke an på hvarest man dör, allenast det sker väl och saligt." Med fullkomlig redighet och utan synnerligt dödsarbete afled han "såsom en kristlig soldat", den 29 januari 1722.

Vid Rehnskölds begrafning i Stockholms Storkyrka den 15 mars tecknades han sålunda af Jöran Nordberg, som under så väl framgångens som pröfningens dagar haft tillfälle att följa hans verksamhet:

"Alla veta, att han icke var någon storprålare, ingen öfversittare, ingen profit-makare, ingen blodigel och våldsverkare, utan omgängsam och ljuflig i tal och svar, rättrådig, gifmild, tjenstaktig. Ty som han för egen del tillräknade Guds nåd all sin uppkomst och lycka, så brukade han ock sin heder, magt och myndighet, att både jemlikar och de nedan före måste vara med honom nöjde. Derigenom vann han äfven vederbörlig ära utan afund, lydnad utan fruktan, och kärlek utan misstroende, hvart han sig vände, ja så, att icke allenast de underhafvande trupperna, utan främmande, hos hvilka han under tiden kom att hafva sitt stånd och läger, älskade honom hvar och en som en far, den de buro försyn att göra annat än hörsamma och på allt sätt gå till handa.

Hvad fel han kunde öfverse, det öfversåg han. Hvad han kunde hjelpa och lindra, det hjelpte han, fastän det skedde ofta med hans svåraste känsla."

Vi tro, att historien icke skall hufvudsakligen jäfva den andlige talarens vitsord öfver den fräjdade Carolinen.